

Ignac Horvat — kratko pred unesrćenjem

IGNAC HORVAT

Hiža rasipana po svitu

Knjiga XX

Hrvatskoga štamparskoga društva

Željezo 1974

Omotnu sliku je izradio prof. Belko Frank, Pajngirt

Proročka služba književnika

(Život i djelovanje Ignaca Horvata)

U ovoj knjigi držite u ruka jedno od prvih dužih književnih djela Ignaca Hrvata i njegovo posljednje djelo, o kom je on sam slutio i najper rekao (prorokovao), da neće doživiti završetak tiskanja. Med ovimi dvimi djelima kao med koricama jedne knjige leži jedan svečenički i književnički život, pun djela i truda, radosti i tuge, sadržajan i neizmerno bogat za naš hrvatski narod u Gradišću.

Počeo se je ov život 1. 2. 1895. u Malom Borištofu u jednoj skromnoj seljačkoj hiži. Ali ta hiža biše puna obiteljske topline, za svaki dan imaše kripnoga seljačkoga kruha, za sveteke mirisnih kolačev, za uši slasnih povidajkov. U toj hiži poslušao je mali Ignac „štorice“ i šale svoga „staroga oca“, koga će kasnije toliko puta spominjati u svoji pripovjetka. U tom stanu igrao se je on sa svojim sestrama i s njimi zajedno čekao na skromne dare Badnjaka. U toj hiži molio je sa svojim roditelji, osobito sa svojom majkom, ku tako divno opiše u „Štefanićevom Gospodinu“ kao „lik pun jakosti, topline i ljubavi“ (M. Ujević). U ovom stanu vježba se školar Ignac u čitanju, pisanju, ča će biti kasnije slasni užitak i sadržaj njegovoga života. Ta topla domaća hiža je zipka njegove književnosti. Ignac Horvat sam piše u jednom pismu svomu velikomu prijatelju prof. Mati Ujeviću: „Uvijek se rado sjećam moje rodne kuće i sela. Iz njega vadim i većinu mojih pripovjesti.“

Kako on opiše u „Štefanićevom Gospodinu“, tako je moglo biti i kod njega: za školnikom **dobra majka** prva zapazi bistre talente dičaka pak ide na velikoborištofski farof k **Martinu Merišću st.**, ki je već onda u svoji najlipši ljeti glavni pokretač našega kulturnoga života i pravi „prorok“ našega naroda. Ov Martin Merišć st. igrat će i kasnije glavnu ulogu u životu Ignaca Horvata. On ga napreže u novinarstvo i tim u književnost i u djelo za narod, u kom će živiti do smrti. Mnogo puta sam se razgovarao s Ignacom Horvatom o različiti ljudi. Imao je lip broj prijateljev, nekoliko sasvim intimnih-povjerljivih. Ali o nijednom nije govorio tolikim poštovanjem i — skoro moram reći — sinovljevom ljubavlju, kao o Martinu Merišću st., ki je bio kao za Martina Merišća ml. i za njega u razgovoru jednostavno „stric“.

Farnik obeća svoju potporu. Ali i obitelj ima svoje rodjake u **Požunu**. Tamo uz Dunaj, nedaleko od kemijanskoga „pustenika i proroka“ našega naroda Mate Miloradića, počne Ignac Horvat prvu

Izdano podupiranjem Gradišćanske zemaljske vlade

+

Vlasnik, izdavač i nakladnik: Hrvatsko štamparsko društvo,
7001 Željezno, Poštanski pretnac 26
Eigentümer, Herausgeber, Verleger: Kroatischer Presseverein,
7001 Eisenstadt, Postfach 26

Druck: Prugg Verlag - Eisenstädter Graphische Ges. m. b. H.,
7000 Eisenstadt, J. Haydngasse 10, Burgenland, Österreich

Sva prava pridržana

gimnaziju. Odatle po jednom ljetu dojde u **Šopron**, kamo se preseli iz Kisega njegov najuži prijatelj, „brat po duhu i srcu“, **Martin Meršič ml.** Martin Meršič st. nabavi im pomoću benediktinca profesora Teobalda Rezneta, rodom iz Frakanave, materijalnu potporu kod nabavljanja kvatira i hrane. Ignac Horvat pri tom mora mnogo puta hoditi do obitelji do obitelji na „kost“. Mogao li je i on reći s Miloradićem: „Znam, o znam ja ča je glad“? No i od glada zna biti veće poniženje poljubiti morat tuđu ruku za svaku landu kruha. Ali Ignac Horvat plemenitim duhom zahvalnosti i prirodjenim humorom podnaša i to.

Iz Šoprona ide dalje put po određeni kolonija u malo siemenišće u **Djuru**. Postati duhovnikom čini se po ovom starom kolosijeku po sebi razumljivo. Da to nije tako pokaže Ignac Horvat u „**Štefanićevom gospodinu**“.

Duhovničko zvanje je milost božija, ali ona ne pade čoviku bez muke i truda u krilo. I Mate Meršič-Miloradić probavi po maturi jedno ljetu doma, boreći se sa sobom, hoće li početi bogoslovske nauke ili ne. Odluka za svećeništvo ima različite uvjete i motive. Glavni uvjet je poziv božiji kao milost ili karizma, a zatim karakterna i duševna struktura za takovo zvanje. Med motivi svakako mora stajati na prvom mjestu Bog i **služba Bogu**, ali odmah na drugom mjestu stoji **služba za narod**. U „Štefanićevom gospodinu“ da Ignac Horvat župniku slijedeće riječi na usta: „Ar ki su nam najpotriebniji i ki još najvjernije služu narod, to su duhovniki i učitelji. A oni drugi . . . samo se izuču pak proidu iz sela i naroda i porazdilu svoju znanost, svoj talenat med tuđince . . .“ Kako svijesno je Ignac Horvat u račun zeo i druge pute i mogućnosti, to dokaže u „Štefanićevom gospodinu“, gdje fantazijom proživi i ocrtu tu drugu mogućnost.

No on se odluču za svećeničku službu, pri tom bez dvojbe i iz toga motiva: služiti narodu svomu; a onda postane **svećenik cijelom dušom i cijelim životom**. Njegovo bogato svećeničko djelovanje, ča je isto „proročka služba“, opisano je na drugi mjesti, u drugi članki. Ovdje hoću samo to naglasiti još jedan put, da nije bila prazna riječ, nego duboko osviđčenje, kad je rekao biskupu ddru Štefanu László po podiljenju časne profesorske titule u ministarstvu za podučavanje, da njegov najčasniji naslov ostaje „**sluga božiji**“. Na čelo svojih dužnosti, dakle pred svako književno djelo, postavljao je svoje **prodike**. Ali iz svećeničke službe dobivao je mnoge poticaje za svoje književničko djelo. Osobita mu radost biše boraviti **med dćom** u školi i zato je znao tako krasno pisati i za dću. Mnogo se je bavio **mladinom**, koj je posvećio bezbrojne večeri, s njom priredijao kazališne igre pak tako i sam počeo pisati drame. Rado se je razgovarao s **muži** i mnoga njegova ozbiljna i šaljiva pripovijetka na-

stala je na osnovi tih razgovorov. A kako je **žene** primao na razgovor, to slasno opiše u „Skušavanju“ tefe France (Veliki i mali).

O, da, mi ki smo ga mnogo pohadjali, mogli smo ga kadagod najti neispavanoga i zato suhoparnoga i neraspoloženoga, ali druga opet vedroga, ljubeznoga i razdraganoga. Tako je moglo poiti i mnogim vjernikom pak su htili doiti i nekim strahom ter respektom, ali i očekivanjem, sluteći nekako, da se sastaju s čovikom velikoga duha i velikoga srca. A komu je otvorio svoje srce, on je mnogo dobio od njega.

Svoje književno djelo počeo je kao **novinar** ljeta 1923. i novinarskomu djelu ostao je vjeran kroz 50 ljet sve do svoje smrti. (Na Vazam 1973. je umro, ali u vazmeni broj Glasnika napisao je još dva članke.) Kao novinar trsio se je, da jako jasno piše, da ga bude narod dobro razumio. Uprav u novinarskom djelu ističe se uvijek na prvom mjestu „proročka služba“ za narod. O gradišćanski pisci piše Mati Ujeviću: „Nam je jedina svrha, da odgajamo narod.“ Pri tom podučavanju i odgajanju naroda poslužu se rado slikami pak iz toga nastanu njegove crte, novele, pripovjesti. U pismu Mati Ujeviću opravda to ovako: „Svoje nauke obučem u smješice i „štorice“, jer narod voli, da na taj način uči.“ A na drugom mjestu piše: „Nemam druge svrhe, nego da kažem narodu, kakav je, i da ga s tim u teškim prilikama, u kojim živi, razveselim.“

Ovako Ignac Horvat postane **svaratlac naše gradišćanske hrvatske proze** i već u crta i slika „Veliki i mali“ postigne čudnovatu visinu u slikovitosti i sažetosti. Pri tom je „majstor u postavljanju razgovora“ (Ujević). Neke od ovih crtov moremo mirno postaviti uz znamenitija djela svitske književnosti u ovoj vrsti kratke proze.

Nešto sličnoga mogao je Ignac Horvat čitati u svojoj mladosti kod mađarskoga pisca Gárdonyija. („Az én falum“ — „Moje selo“ — Ignac Horvat je kao kapelan u Gijeci od Gárdonyijevoga sina kupio naslonjač ovoga ugarskoga pisca i toga dugo imao stajati u svojoj djetlatnoj sobi.) No i. h. stvori ipak nešto sasvim samostalnoga, izvorno našega gradišćanskoga u ti crta i slika. U kratki sažeti rečenica, u živi razgovori, kadagod humorom, druga melankoličnim ličnim tonom slika kao reporter u „trenutni slika“ (Momentaufnahmen) naše ljude, naša sela.

Ta stil stoji u odličnom skladu s temom i **predmetom ovih crtov i slik**. Ta tema je **naš seoski čovik med dvimi svitskimi boji**. Ujević piše: „Svijet njegovih pripovijesti je Gradišće, sa našim ljudima, njihovim mukama i jadima, nadama i veseljem.“ Na drugom mjestu veli Ujević: „On voli sve, što je seljačko i nastoji, da rješava stvari, koje se tiču sela u prvom redu.“

Predbacilo se je Ignacu Horvatu, da se ta seljak u njegovi crta ne buni, ne uzdiže, nego se pokorava svojoj teškoj sudbini. (Vladimir Vuković u „Novom Glasu“ 1970, br. 1/2) To je donekle istina. Ipak „sve njegovo pisanje ima namjeru, da . . . uzdigne ljudsko dostojanstvo kod našega svijeta u Gradišću“ (Ujević). Dakle i u novela svačako namjerava i društvenu reformu, ali to nekako zalije zlatnim zabavnim humorom, no ne zato, da taj ili zakrije probleme, nego da tiši i batni, razvedri i razveseli čovjeka, ki po teškom djelu jače želi takovu vedru ufjehu, nego li revolucionarne rasprave. Punim pravom piše dr. Nikola Benčić (Novi Glas 1970, br. 1/2): „Prvobitni zadatak svakog pisca je: ZABAVLJATI!! Zabavljati znači razveseliti ljudsku dušu, rasijerati svakodnevne brige, osloboditi čovjeka iz uze tužne stvarnosti . . .“ A Solženičin tvrdi: „Zadatak književnika ne postoji u tom, da brani ili kritizira ovu ili onu metodu razdijeljena socijalnoga produkta. Pisac izabere univerzalne i vječne teme, skrovnosti človičijega srca i savijesti, sastanak života sa smrću, svladanje duševnih boli, zakone človičnosti, ki se izdižu iz nedohvatljivih dubin tisućljeć i nek onda hte nestati, kad se sunce ugasi.“ (Iz pisma Sovjet-skomu savezu književnikov.)

Sigurno su danas okolnosti druge. Naša sela se otvaraju za društveni preokret, naši ljudi su otvoreniji za sve probleme. Za ove novije probleme otvorio se je i Ignac Horvat, ali ne toliko kao pisac novela, nego kao **kalendarsac**, urednik naših kalendara od ljeta 1933. do konca. I sigurno je kao kalendarsac još više vršio „proročku službu“ za naš narod. U svoji uvodni članci bavio se je temeljito suvremenimi problemi našega naroda. Napomenimo barem neke naslove: „Naš put u novo razdoblje“ (1946); „Manjinska sudbina i europska misal“ (1948); „U svojem jeziku živi narod“ (1955); „Narod svojim mladim sinom“ (1959); „Obitelj i društvo, dva gnjazda“ (1960); „Pisci i štitelji, razumimo se!“ (1965); „U miru i slogi sa susjedi“ (1970). U svi ovi članci bavi se osnovnim misli, ipak na jasan način i takovim jezikom, da ga more razumiti i prosti človik.

Kad je o jeziku govor, moram barem na rubu spomenuti, da je Ignac Horvat bio za nas pravi „prorok“ i u **jezičnom razvitku, u pitanji pravopisa i gramatike**. Kad je on sprogovorio svoju rič, mogli smo reći, kako negda Sokratesovi učenički: „autos ephat!“ — „On je rekao!“ U ovom smislu igrao je odlučnu ulogu kod svih naših izdani, kod Svetoga Pisma, Rimskoga misala i t. d. Jedan vrhunac njegovoga jezika je njegova knjiga „**Iz naše stare gore**“.

Kao **dramatičar** po ogromnom prepisateljskom i prirediteljskom djelu Martina Meršića ml. i po prvi samostalni pokušaji Tome Bedenika („Oganj“ — „Domaća zemlja“) napiše prvu veliku našu samo-

stalnu dramu „**Školnik zvonar**“ i tim naše pozornice ispelija iz površne romantike u stvarnost. Dakle i ovdje vrši „proročku službu“. Sigurno u drugoj drami „Brate, ostani doma!“ nešto idealizira i u 7 prizori „50 ljet Gradišće“ ne uhvati svu žestoku dramatičku toga pol stoljeća, ipak i ova djela stoju bez dvojbe u službi naroda.

Njegovo zadnje djelo u prozi „**Hiža rasipana po svitu**“, objelodanjeno u ovoj knjigi poznam samo po temi. Već po toj temi se ufam, da će Ignac Horvat i u ovom posljednjem svojem djelu govoriti našemu narodu kao književnik i „prorok“, da će nas možda rastužiti, ali i utišiti, no svakako zabavljati.

Ignac Horvat je išao „**S perom kroz selo**“, s perom kroz život, a sve to za narod. Žrtvovao se za narod, a tim obogatilo sebe i narod, ki ga neće zaboraviti nikad.

Augustin Blazović

ŠTEFANIČEV GOSPODIN

(1930)

Mjesto predgovora

To je pravo i po redi:

Košić svoj za svaki roj!

Ali druge da ne vrijedi,

Kad si ljubi svoje svoji!

Hrvat takov bil sam, bit ću!

„Moraš bit!“ veli Moral,

„Stavit moraš dobru sriću,

Zlata, srebra punu vriću,
Krv, život za Ideal!“

(Odlomak iz „Va koli“, Mate Meršić Miloradić)

I

Majka! Majka! — juhucao je Štefac, kad je došobotao školskom torbom za vratom nutra u kuhinju. Pak je samo zahustio majku, ka ju upravo čučala pred krušnom peću i metala kruh nutra, za vrat ter joj se počeo mliti i šušljati dražesnom sramežljivošću u uho:

— Danas sam si opet znao kod gospodina školnika. Ter su me presadili iz petoga razreda u šesti.

— Čuha! Onda si visoko skočio, ditići! — podražila je mati razdragane volje maloga i metnula jedan drugi hlibac na lopatu, pokropila ga vodom i sunula u peć.

— Pak ča je to bilo, ča si tako dobro znao, ha?

— A da ki su bili najstariji narodi. To su bili — postavio se sada mali nasred kuhinje i počeo zbrajati dignutim glasom kao u školi — to su bili: Asirci, Babilonci, Fenicijani i Egiptomci.

— Ter na to su te gospodin školnik presadili u šesti razred . . .

— Da.

— Vidiš, kako su ta gospodin školnik dobri. Samo je uvijek lipo poslušni! — rekla je ozbiljno mati. — A drugačije ti pak već ništa nisu rekli? — spitkovala ga dalje. Pa se nastavila od peći i počela već pečene sirom lepne mazati zubancem.

— Aje.

— No ča?

— A poprakljali su me po rameni i rekli: „Kad bi bio ti moje dite, odmah bih te dao štu-študirati.“ Da tako . . . A, majka, ča j' to, štu-dirati?

— Ah! — skoro je završnula mati od blaženstva. — Ter to su ti rekli? . . . Tako su ti rekli? — ponavljala je bez duška i raskrečila svoje velike črne oči na sinčića. A namah po tom dopuzile su joj kroz oči i dvi teple, svitile suze i spušćale joj se po licu doli. Ali hitro sih je opet otrla pak zgrabila Štefaca za rame, oslobodila ga od školarske torbe i poreketala prema zadnjoj hiži.

— Poj i počesi se. A i novi špenzar si oblici. Pak ćeš odmah bižati gospodinu školniku ter ćeš im odnest sirom lepnoj, — rekla je i počela žurno rizati lepne i metati kusiće, ki su najtanji i zato najukusniji na pladani.

— Nnne, majka! . . . Nekate . . . Ja se ne siguram . . . uzvolijan se je Štefac branio i rivao se ukradajući na kuhinjska vrata van.

— No, ča j' to! Ravno danas nećeš biti majki poslušan?

— Ali, ako su si danas i školnikovi sirom lepnije? — pokušao je još jednoč mali da prigovori.

— Nisu si ih! — odrižala mu mati. — Pak ako bi si ih i bili, i onda su naši bolji neg' njevi. Samo brzo se справи.

— Ali po selu neću poiti . . .

Pak ne mariš. Moreš i po zavrti — rekla je mati dobrovoljno i sunula dičaku pladanj, svezan u bijel rubac. — I reci, — ali da dobro upraviš, — reci gospodinu školniku, da su ih dali majka lipo pozdraviti i da im ovo šalju malo sirom lepnejev kušati . . . Pak se jako zritni. Ako budeš vrlo bižao, čedu bit još vrući, kad tamo zajedš. —

— No, nećeš bižati? — krikнула je još za dičakom ispod vrat.

Tim se je majka Roza povrnula u kuhinju. I bila je blažena, da muža još nije bilo domom na objed. Neka ni ne dojde vrijeme, da si ona međutim sredi svoje misli, ke su joj pohadjale po glavi kao divlji golubi po zatvorenoj gaibi. Ali, zač je ona sada najednoč toliko uzrujana? Ča nije bila ta misao, ka se je danas školniku izmaknula kroz usta, već davno nje najdraža želja? Već potle je počeo nje drugoredjeni sinčić u školu hoditi! . . . Ipak, nije sve to oholna i grišna sanjarija? . . .

Sjela se pred krušnu peć, zgrabila se za gut, da joj razdraženo srce ne skoči kroz usta, i smirala zabrižena i sva zbludjena u dubinu peći, u koj su se već začeli hilpci, jedan za drugim, lipo žariti.

I kad ju je malo po malo okrojio i zaljao slasan dah toga Božjega dara, — ne samo nju, nego i dvor i ulicu, ča do petoga susjeda — a u to joj još došlo na pamet, da kako on dosle još nikada nije zmanjkao u njihovom stanu, polako je materu Rozi odlanulo, misli joj se otišile i porazredile, a lica razvedrila. I bez toga, da bi ih iskala, snašli su se u njoj sve lipši i snažniji razlogi, ki su ju uvjerivali, da je nije želja, ka ju je na prvi mah tako prestrašila, ipak pristojna i mo- guća:

Međutim je čula odzad, da je muž došao domom. Onda se je po- dignula i zgrabila opet vesela za posao.

II

Stanje Ive Štefanića u Višnjacu nije stalo u Velikom kraju, med seljaki, nego u jednoj zbočnoj uličici med željari, ali bilo je u njem skoro sve novospravno, a dobro uredjeno kao škrabljica.

Niti je bilo njegovo imanje veliko. Sve, ča je pripadalo pod stan i ča si je priženio, znašalo je da i na trideset i pet kabao ralne zemlje, kus sjenokoše i željarski dio u šumi. Ovakovo je gospodarstvo, pravoda, samo u tom slučaju, aku mu dodamo još djelovne ruke pak siguran blagoslov Božij, moglo podnositi, da mu se okine misečno petnaest dukat za hranu i još dalji pet dukat za druge potreboče jednoga dijaka.

Uza to imao je Štefanićev stan zvana i znutra i vrlo lipo lice. Ne samo zato, ča ga domaćica Roza ni jedno ljeeto nije zabila pred Vazmom i kiritofom nanovo pobiliti, a zdola surom bojom zarubiti; nego stala je pred njim i jedna debela, stara lipo. Ova lipo, sa svojom nježno prignutom korunom, i mali oblokaci, u ki su se ljeti i zimi šarili ružasti muškatižini, fuksije i zelen rozmarin, zadavali su stanu mimo milote i nekakov čaroban izraz unutrašnjega blaženstva i zadovoljstva. A unutra na dvorištu sijalo je sunce kroz cio dan, od jutra do večera, svoju svitlost i toplinu i slikalo na bijelu strihu smišne, skakajuće kolobare, kao da se vas stan unutra samo posmihuje.

Sve sasvim, bio je Štefanićev stan dosta kićen i pristojan zato, da se nekada povraća u njega, kao u svoj dom, jedan gospodin.

Ovo je bila otajna misao i želja gospodarice Roze. Samo je još tribalo osvidočiti o ovom domaćina, Ivu Štefanića.

K tomu si je Roza iskala već dugo zgodnu priliku. No jednoga večera na koncu augusta, — bila je i onako već stara doba, — kad su se bila dica već polegla, a muž je sidio još na pragu zadnje hiže i pušio svoju lulu, počela ga je Roza polako, prije samo onako izdaleka, zvrtovat i skušavati, kako je on takov razgovor zvao.

— Čuješ, otac, — rekla je, — meni je uvijek, kad ga gledam, tako iako milo toga našega mladlegaa, Štefaca.

— Zač? — začudi se iskreno muž.

— A preveć dobro se uči u školi . . .

— Oho!

— No da. A ča ovde na selu koristi i hasni človiku tako mudra glavica i bistra pamet. Pak orat i kopat zna . . .

— I bez pameti, bud? — presiče joj muž i poćicne ispod lule.

— No ne. Ali . . .

— No ter pak ča bi rada s njim?

— A kad bi ga 'nako mogli u škole dati.

— Hm. Samo zbog toga, misliš, ča je on malo pametniji nego su drugi? Ter ako ko naše seosko dite ima za kapljicu više razuma nego njegov otac, onda si već ne smi čizme ubuti, onda samo hajdi s njim

za gospodina? . . . A ja opet mislim, da i mi seljaci tribamo med nami takovih, ki imadu ča več pod krilačom i znadu za nas koč ku pametnu rič reći. A gospodini . . ., ti bi mogli i samo polovicom njihove pameti za dva puta bolje rediti i peljati ov svit, nego ga danas peljaju. To je moje mišljenje! — reče malo razdraženo Ivo.

— Ali razumi me, otac, — će nato povjerljivo žena. — Ne samo zbog toga, ča je dičak pamešan. On je i vrlo dobre i žive naravi. Pak ga poznaš. A i imaš još jednoga sina i dvi divičice, ke čedu ostati doma na djelo. Ča ravno svi moraju biti iz ovoga stana seljaci? Svi, od oca do sina, od sina do unuka i tako dalje, na svevijeke?

— Dobro je, — odvratil pogodnije muž. — Ja nisam protiv učnomu staližu. Ali povi mi onda: Odakle ga školovati! Od ove male hižice?

— Da, od ove hiže . . . A kako su Pere Pavlov i Šola Baturina ištuđirali svoje učitelje? Samo od svoga siromaštva. I ako ču pravo reći, najveći seljaci još nisu nikada mnogo školovali dice. Sve zvećega samo hižičari.

— No da. Vidim, da si si dobro nabila pukšu. Pelde ti pravo davaju. Ali ipak bih rado znao, kako ćemo mi dva to zmoći!

— Mer istina. Neće nas lako stati, — zamisli se Roza. Pak opet nastavi živo: — Ali, hvala Bogu, još smo mladi ter ako se i malo nategnemo, u ovom ili u onom i malo stisnemo . . . A gladit zato ipak nećemo tribati. Ja si to ovako mislim: Od židova ćemo zeći na arendu još da i na pet kabao zemlje; tvoj otac neka dođu k nam stanovati, ar kod kćere već i tako nij mješta za nje. Kad nam oni već ne budu mogli pomagati, će za toga i naš najstariji sin dorasti. A ti ćeš poiti u zimi, pravo, samo ako te bude dobra volja, u tvornicu. Još će dojti za ki krajcar više u stan.

— Haha! — zagrohoće Ivo razigran. — Čuješ, mati, ovo si si dobro izmudrovala. A ja, bud, — namigne joj dobrohotno rugajući se, — neka samo sprogovorim na vo sve: Amen?

— No ne tako . . . Ti si gospodar, — nasmijucka se žena lukavo krenuvši nakraj glavom.

— Razumim, — reče ozbiljno muž ter se digne od praga i metne lulu u žep. — Ja sam gospodar, ali ti si već sve odredila . . . No, ja ne morim. Daj toga dičaka u škole. Neka bude gospodin. Ali ja se samo jedno bojim: Ako pak bude sva naša muka zaman . . . Ili budemo gospodinu sinu prečerni . . . Ar i takovih prilik ima dosta.

— Ne boj se. Ja stojim dobra za njega.

— E, mati, to je velika rič!

Sutradan se je Roza spravila u svoje črno svetačno ruho, a u kesu je metnula kus novostenoga maslaca i zdjelu sira za kuharicu ter se otpravila sa sinom Štefacom na župni dvor-farof.

Tribalo je još, po lipoj seoskoj navadi, predstaviti maloga djaka gospodinu farniku i pomoliti se za njegovu pomoć i savjet.

Velečasni gospodin Martinčić, velik hrvatski rodoljub i vrlo djelovan svećenik, u čijem su se uredu dan za danom shadjali pohodniki kao u ministarstvu unutrašnjih poslov, očekao je ženu hižičarku i sina dobrocudnim smihljanjem.

— No Roza, po kakovom velikom poslu si došla?

— A gospodine duhovni oče, ako bude i vaša dobra volja, peljam vam ovo jednoga novoga djaka, — progovori Roza stojeći skromno kod vrat.

— Ča? Novoga djaka! — usklikne župnik veselo iznenadjen. Pak zgrabi u dlane zažarena lica maloga Štefaca i pića smišnim začudjenjem:

— Ter iz ovoga maloga ditića mora da bude jednoč biškup ili general?

— Aj, gospodine duhovni oče, vi se šalite s manom, — sramežljivo odgovori Roza i upre oči na tla.

— Nij to šala, Roza. Svi veliki i znameniti muži bili su u svojoj dobi upravo ovako mali, a niti za pedanj veći . . . Ali govorimo tako zaspavlje. Ter u kakove škole bi ga rada dati?

— A bez zamire, gospodine duhovni oče, ovo je, zač sam se najviše poufata k vam. Ar ki zna od nas, seoskih ljudi, sve te škole u varošu?

— Razumim te. Samo mi moraš povidati, da ča hoće zapravo od dičaka biti.

— Toga još ne znam, gospodine, — muklo odvratil žena.

— Onda ćemo ga tako pitati. Pak ga imamo ovo pred sobom! . . . Hodi Štefac! — zahusti župnik maloga, zastrči ga preda se i pogleda mu bistro, ali ljubezno u oči. — I recider, ča bi onako rado bio?

No Štefac samo miga ter miga očima i šuti.

— No, govori, kad te gospodin farnik pitaju! — nuka ga mati.

— A . . . a . . . a gospodin! — izjeca mali velikom mukom i obisi glavu u sramu.

— Bravo! Hahahaha! — nasmije se glasno i dobre volje župnik; pak ga šaljivo dalje zvrtnje:

— Jo, a kakov gospodin, he? Onakov s mustaći ili prez mustaći?

— A otac veli, da je njemu svejedno, ča bude od dičaka, da mu samo bude jednoć laglje na svitu nego je nam, — dojde mati sinu na pomoć.

— A ti, Roza? — okrene se župnik naglasom k ženi. — Ti nimaš s njim nikakovo stanovito nakanjenje?

— Imam . . . — da, imam, gospodine duhovni oče . . . Ako me Gospodin Bog usliši, — uzdahne žena i pogleda plaho župnika.

— Bud, da bude duhovnik.

— Da, prosim gospodine . . . Ar mislim, da će biti tako njegova duša najmanje u pogibelji pokvarenja . . .

— Ako imaš takovu misao, Roza . . . u tom slučaju je dičak moje pomoći siguran! — progovori živahno i svetačno župnik. — Ar ki su nam najpotribniji i ki još najvjernije služu narodu, to su duhovniki i učitelji. A oni drugi, — već sam ih i takovih na nage postavio, — samo se izuču pak prođu iz sela i naroda i porazdilu svoju znanost, svoj talenat med tučjince . . . Ali kako me jako veseli, Roza, da si naminula svojemu sinu tako lipu čast, ipak te moram ozbiljno opomenuti, da duhovnomu staližu nije dosta samo tvoja želja, već je potribna i dičakova volja, a najprije i najviše i milošća Božja.

— Znam, gospodine farniče, — pokorno reče žena i tare si suzne oči. — I svaki dan molim Boga . . .

— Niti ne prestani moliti za sina pak i za sebe. Da, i za sebe, Roza, — vrže sada dobri župnik milostivno ruku na rame žene. — Ar znai, da si zela danas velik i težak križ na sebe . . .

Po tom je župnik još opširno uputio mater u okolnosti zapisevanja u gimnaziju, malomu je povukao već unajper ušesa, ako se bude znamda više starao za nogomet nego li za nauk i ne bude poslušao gospodu profesore. Pak ih je blagoslovio i otpustio u ime Božje.

A Štefačeva je bila prva briga, da se je doma odmah predstavio Petrovomu Ivacu i Matkinomu Joški, djakom druge gimnazije, kao kolega.

IV

Zaista i nije bilo sada više uzroka, da se Štefac ne broji med djake i ne čuti budućim gospodinom.

Ar se najveća zapreka pri školovanju seoskoga djeteta odstrani onda, kad se tvrdi i konzervativni seljak odluču, da bude njegov sin

ili njegova kći nešto drugo, nego ča je on i ča mu je bio otac i djed, svi po redu vrli i poštteni gospodari u svoji kuća i vjerni člani svojega hrvatskoga sela i roda. No, kad ka plemenita človičja čut oblada prirodnu mu ljubav prema staližu, onda je nepopustljiv u postiganju svoga cilja i upre svu moć, da postavi svoje dite „človikom“. I samo se rijetkopoć goda, da oстане ki djak na sredini svoga puta zbog neustrajnosti, neizduranja svojih domaćih, a prošlo li na njega i pol gospodarstva.

Ovakova volja je bila sada i u ocu, lvi Štefaniću, a u njegovoi ženi, Rozi, hrabro materinsko srce.

Ona je, Roza, bila već davno pošila u noći pomuče, da muž niti ništa nije uputio, rublje maloga djaka. Sada mu je još samo naručila cipele kod postolara i jedan kofanac kod stolara, a pratež da će mu kupiti u varošu, gde su te stvari i lipše i laglje cijene.

Zato kad je prispio prvi septembar, stric je Martin napregao, da odveze študenta u grad Šopron.

Štefac je, premda je tu noć bio jedva zažmao očima, skočio na kola svjež-frizak i veseo. Bilo mu je, da si mora junački zajuhuknuti, kad ostavlja ov stan, u koga će se vrijeđa opet povrnuti kao od svojih seoskih vršniakov ugledan i obožavan gospon študenat, da nije stajao njegov otac tako jako ozbiljno uz kola i da si nije mati, ka se je spravljala s njim u grad, trla zaplakane oči. Ali kad se je domaća ljesa zatvorila za njimi, a kola su počela po tihoi seoskoj ulici veseo rompotati, Štefac se je na svojem sidalu nadignuo giz-davo i ravno kao svića i zabo svoje oči bistro i blaženo smiljajući se u jutarnji mrak, kao da će rasitirati noć, za kom je već gledao jedan svitao i veličajan svit.

Samo, kad su se odvezli mimo Petrićini, krenuo je hitro glavom. Hej, kad bi ga sada vidila Ilka, kako se, snažan i veseo djak, vozi u varoš na dvi ognjeni konji strica Martina! . . . No, zamañ je Štefac gladio očima Petrićine obloke. Oni su ostali zatvoreni. Niti se Ilka javila za njimi, a kola su dalje trčala.

Onda je Štefac klonuo i zatvorio oči. Ali na usnica mu je zaigrao povoljan i miljan smisak, kad si je u duhu predstavio Ilku, uvijek čistu i skrbno počesljanu divojčicu, s plavimi očima i s plavim trakom u dužičkoj kosi. Ona mu je bila u cijeloj školi najbolja prijateljica. A to njihovo rano prijateljstvo počinjalo se je zapravo već kod njihovih majka, ke su se toliko ljubile, da im nije bila kost na mjestu, ako se nisu svaku milu nediju po večernjici poiskale. Naravno su si pri ti prilika i svoju ducu sobom zele. I dokle su se one, matere, jedna drugoj pomalo tužile, mali Štefac i mala Ilka su se medjutim igrali, bučno

i veselo, "zaručnjaka i zaručnicu". Zato si je i kasnije, kad je malo odrasao, držao Štefac kao za svoju kavalirsku dužnost, da na dinčinjem mesopusnom balu pod Bratarovom lopom, ispela Ilkicu prvu na tanac. A i jabuke ter orihe, ke si je htio na Novo ljeto "nabentati", razdilio je uvijek s njom . . . No, i Ilka! Kako ljubezna je bila uvijek prema njemu. Pak i kako mu je lako oprostila, kad ju je bio ono jednoč u rivniji i vučnji, kad su tecu Peri Petkinomu gazili škadani, onako jako sunuo laktom . . . E, — trgnuo se Štefac u svojem promišljavanju, — zač i Ilka ne smi u varoš! Bilo bi mu za mnogo laglje, kad bi joj mogao katkada samo onako livim okom namignuti, kao joj je htio doma u školi, kad ga je gospodin učitelj pohvalio . . . Jer da čedu ga i gospoda profesori višeput kom lipom riču podičiti, u tom nima sumnje . . . E, škoda! Zaisfa škoda! —

U to je stric Martin opet jednoč šfiznuo med konje, a oni su se dali ponovo u big. Štefac si je sada razriboao oči i vidio, da već putuje u jednom njemu sasvim nepoznatom kraju. A majka mu je kazala, da se ono daleko kadu već dimnjački šopranskih tvornic.

Roza je dolazeći u grad vrijeda umjestila dičaka na jednom, već poiskanom mjestu, kod znancev; zapisala ga u školu, zagrlila sradčnim zagrijajem ter se povrnula domom.

Po tri miseci je sprohodila po vrti van i muža, ki je otišao na djelo u cukornu tvornicu.

I od onda je ona još mnogoput stajala na uglju svojega stana i gledala zaplakana, ali zaufana u Boga, jednoč za sinom, drugoč za mužem. A u zimi, kad je prela doma sama na preocu, metała je gušto ruke u krilo i nije znala, na koga da više misli. Da li na sina, ki je tako mlad prošao u tudjinu, ili na muža, ki se mora još tako star potipati simo tamo po svitu.

V

Štefac se je početkom vrlo neobično čuio u gradu.

Po podne, kad je nestalo majke pred njegovimi očima i on se našao najjednoč sam u jednoj tudjoj sobi, sa nikad nevidjenim licem neke starice Nimice, malo je klonuo i sidio dugo muče i kao zabljen na stolcu, kamo ga je gospodarica posadila. Niti se je usudio koraknuti iz sobe. Jer mu je bilo, da će se kao mala kugljica, ka se izmakne divoijćici iz ruk, odmah nespasivo zgubiti u labirintu tih ogromnih gradskih zidin, ter ga već nečedu nikada naći.

No sutradan je već gledao mnogo bistrije i srčnije u svit; porazgovorio se nekoliko riči u svojom teikom, ka je bila već odgojila dvi djačke generacije ter je razumila nešto i mađjarski i hrvatski, a on opet toliko nimški, ča se je naučio doma od seoskoga židova, kad je htio hoditi k njemu ocu po duhan. Pak se je potom, da si je dobro pogledao od zvana stan i zapametio točno njegov broj, prošetao i do treće ulice. Ali onda se je opet otrpavio najzad, skrbno po svojem siljedu, ostavivši si otkrijenje ostaloga grada za buduće dane.

A kad je kasnije počeo hoditi u gimnaziju, polako se je, do neke miere, odlupila od njegove duše seoska plašljivost i nesigurnost. Ar koliko ozbiljni i mrki su bili njegovi profesori, za toliko veseliji i vedriji bišu njegovi suškolar. Štefacu su, iako on nije nikad bio straško, od početka silno imponirali ti srčeni i vragoljasti varoški dičaki, ovi su, kao on doma u Višnjacu, poznali u gradu i izvan grada sva shranjišća i kolovajke i počinili od dana do dana takove ludonije i vratolomije, za ke bi ih bio domaći gospodin učitelj stanovito po višao za palce na sedru'. No, najviše im se je divio zbog toga, ča ih nikada nije vidio siditi uz knjigu, a ipak su si uvijek znali sutradan, ako i ne izvrsno, svoju zadaću.

Ali oni su njega kao i svaku "šičku", — ovako su naime nazivali djačke prvoga razreda, — prezirali i osmihivali. Ne samo radi njegove bojažljivosti i neokretnosti, već i zbog njegove obuće i oprave, kamo je bila, po volji njegove matere, uvijek nešto preobiljno skrojena, — da kako ne izraste prezaran iz nje. Zato se Štefac početkom vrlo malo kretao u djački okrug, nego se marljivo učio; premda mu je učnja zadavala katkada strašne muke, ar je njegov mađjarski riječnik postojao samo od nekoliko desetak riči. Ter se je nejednoč pri učnji goriko i zdvojno splaknuo nad knjigom ili ju zgrabio i baciohitio se s njom srdito kamo u kut. No, po času ju je opet brižno sabrao i strpljivo se dalje naganjao zemljopisom i latinskom deklinacijom.

Samo sriča, da je Bog i nedilju stvorio.

Kad su se nedilja i lipo vrime slučajno sastali nad gradom, onda je bio u tetkinom stanu tako običaj, da se je hižni djak, u ovom slučaju Štefac, s gospodarom i gospodaricom odšetao van med brige. Ali nije na svitu radosti bez žalosti. Jer je imao Štefačev "tetač"; ozbiljan fiskarski strojar, tu prirodjenu navadu, a mogao bih reći i kripot, da je rado učio svoje male djačke varoške manire. U tom se je odgojivanju na gospodsku dostojanstvenost on držao, — kako i

i murvu

valja, — već od početka svoje prakse nekih stanovitih načinov. A počeo je svoj nauk po prilici ovako: Kad su on, žena i Štefac po dve ure trajajućoj šetnji ili plazanju došli do krčme „K sedam zviranj-kov“, krenuli su obično, kao da to stoji u prvoj crikvenoj zapovidi, unutra. Ondje je u krčmi tetac zapovidao dva čaše piva. Jednu za ženu, a jednu za sebe. Pak su si tucnuli čašama; naime tetac i tetac, a djak je bio prije skušavan kroz četvrt ure, da li ima strpljenja. Onda si je smio i on malo nasliniti usnice iz gospodarove čaše. Ali eto ti muke! Jedva si je po tom takov neuki seoski dičak obrisao usta šakom ili laktom, odmah je začutio na prsti udarac gospodarove palice. Zato se je pri drugom slučaju čišćenja usnic poslužio navadno jezikom. No, ni to se nije slagalo s gospodarovim ukusom. Nazadnje, kad je bio po svakoj kapljici piva nagradjen jednom „papricom“ na ruki, a ni jednom riču upućen da zač, mali je neokretnjak ili zaplakao i pobignuo domom, ili je izvadio iz svojega žepa — žepni rubac.

Na sriču i pohvalu Štefaca budi rečeno, da je i on našao svoj žepni rubac. Ali ovakovi i slični slučaj i sukobi med njegovimi i gradskimi običaji, u ki je uvijek samo on i opet on podlegao kao slabija stranka, katkada su ga i ogorčili. I počeo je gusto sanjati o svom domu i selu, gde se človik kreće onako slobodno i nije kažigan za svaku malenkost ismihanjem ili baticom.

Zato je odsada još gušće hodio petkom na trg, kamo su dohadjali tršci i tržarice iz njegovoga sela. A kad nije našao na trgu ni jedne domaće duše, onda je razgovarao s Ferdinandim šantavim konjem, ki je vozio svaki tajedan iajčarice u varoš te je znao toliko novin po selu, — koliko je ih Štefac samo željio.

Medjutim je prispio polako i Božić.

Dakako, ni Štefac nije ostao u gradu, nego sjeo u vlak. A dočekao ga je na postaji — bilo je već u noći po deseti ura — njegov djed ili stariotac, s ogromnom lampom. Štefac je uvijek strastveno ljubio svoga djeda. Ali nikad još nije bilo njegovo dičinje radovanje i dopadanje nad svojim djedom tako nježno i iskreno, kao kad je danas gledao pred sobom toga dobroga starca, kako ga vjerno pelja po jama i loza u skupnu im rodjenu kuću, na svečevanje lipoga, tajanstvenoga Božića. Ter mu se nije mogao cijelim putem dosta namiliti. Izvan toga je bio njegov „andjeo čuvar“, — kako se je danas djed sam sebe nazvao, — i vrlo dobre volje i napovidao Štefacu mnogo i mnogo, dosad još nečuvjenih krasnih povidajkov i dražesnih štoric. A nepozabljjen će ostati u Štefačevoj duši ča do muške dobe on prizor, kad je stariotac dolazeći s njim do prvoga stana u selu,

položio na oblok svoju lampu i zapjevao svojim starovitim, dirhtavim grlom, ali pun dičinje radosti: „Iz neba i andjeo k nam dolji prišao, pastiri! . . .“

Uopće je ov Božić, kada je Štefac po prvom duglijem borovanju u tudjinskom svitu, ponovo našao ili otkrio svoju obitelj i svoj dom, sa svimi ugodnimi spominki svojega blaženoga dičinstva, učinio na njegovu dušu najdublji utisak. I jedva su ga mogli otac i majka po svetki presiliti, da pobere svoju torbu ter se gane s drugimi djaki opet najzad u grad.

VI

Posljedica je toga prvoga praznika u rodnoj kući bila, da je Štefac odsada u svoji misli više živio doma nego u varošu. Osobito u noći, kad je ležao sam u postelji, htila ga je zgrabiti tako neodoljiva želja za svojim domom, da se je njegovo srce razljalalo cijelom kišom suz po podglavači. A njegova pisma, ka su nastajala sada sve gušća, bila su puna i ljubeznih i nainivnih pitanj. Da kako su otac, majka, stariotac; da li su sestrice Marica i Katica već ča narasle; pa gdo je u selu umro, gdo se oženio. I kada čedu zaklati drugu svinju. No, zaklati nikako ne smiju prije, nego on dojde opet na Vazam domom. — Iako Štefac, posred ovoga velikoga zanimanja za domaće prilike, nije zanemario svoj študij i škole, ali je upotrebio svaku dozvoljenu zgodu, da vidi svoje. A jednoč se, na trgadbju, ukrao domom i protiv najštrijoj zabrani ravnatelja gimnazije. No, ta trgadba utisnula se je izvan toga, da je svojim uskočenjem povukao na sebe i grožnju svojih pretpostavnih, i zbog drugoga razloga črnimi slovi u njegov spomin. Bio se naime ta dan dosta najjogroždja i napio slatkoga mušta, ter bi bilo moglo sunce mirno zajiti, jer si je Štefac spunio želju, da nije morao na večer opet najzad u grad. Na ov put, ki je peljao kroz neku tamnu šumu, sprehodile su ga ta dan, — jer roditelji nisu imali lazno, — njegove male sestrice i još cijelo jato takove dičarije. Bili su svi vrlo veseli te si glasno zjačkivali, doklegod nisu dospili na most usred šume. Ovdje su se imali sprehodniki lučiti od Štefaca. Samo da se to nikako nije htilo ugdati, jer je sada Štefac najjednoč očutio, da ne more načiniti od straha ni koraka napred. A njegove su sestrice počele u isto doba sa svim maljanim korušem skupa iz svega guta blejati i jaukati:

— Mi nećemo sami najzad! . . . Nhee! — Mi se bojimo . . .

— A da ča ćemo sada nasred šume, ha? — pitao je Štefac. Pak se je i njemu samomu rasfujlalo i namah je ruo i on zdvojinim, grčevitim plačem.

— A hodi s nami opet domom! . . . Pak ćedu te otac sprahoditi!
— Da, ali kako ćedu nas doma naši pogledati? — zaplakao je ponovo Štefac u sramu i strahu.

— Neka! . . . Ali tebe samoga ćedu vuki požerati! . . .

A prije, nego bi se predao vukom za večeru, Štefac je sa svom ditičijom četom — retirirao.

Kad je mati potom od tetke doznala za njihovu vkanjbu ter ga oštro okorila, Štefac se je malo utišio i podao svojoj djačkoj sudbini.

Ipak je jedva dočekao navadne praznike, kad se je mogao opet jednoč poboriti i poloptati na sjenočkoši sa svojimi seoskim vršnjaki, kim je bio više sklonien nego svojim djačkim prijateljem; niti se je hotio, iako mu je godilo, da su se ti prosti dičaki divili njegovomu sveznanju i zahadjali s njim nekom smišnom, ali dobromišljenom udvornošću, od njih o čemu razlikovati.

Radošću i tihim zadovoljstvom je uživao uvijek, kad je došao iz grada domom, i tu silovitu ljubav i veselje, a recimo i poštovanje, kim su ga njegova rodbina, naime njegove mnogobrojne sține i ujne dočekale.

— No ter si došao opet malo domom? — pozdravila ga prva. — O kako si jako blijed. Pravoda, ta varoški dim će ti mrvu škoditi. . . . Pak mljedan! . . . Ča ti ne dadu dosta jisti? Ej, kad bih samo imala sada bilo čega doma. . . . Češ zapraženiš jaj? Bud češ ih? . . . To j' odmah gotovo. . . . No samo sjedi malo kod nas. . . . Ter nam povij, ča j' novoga u varošu? — — —

— A gle, gdo ovo ide? — veseli se druga, kad ga zagleda na dvorišću. — — Bome, ovo je naš študenat! . . . Te kako ti uvijek ide? Bud dobro? . . . Svega j' dosta kod vas, u varošu. . . . Pak i vrlo dobro izgledaš. . . . Tušči si za mnogo nego si bio doma. . . . No da. Te varoške žene znadu bolje kuhati, nego mi ovdje na selu. . . . No, malo zapraženiš jaj čemo i mi imati. . . . Sad nam ravno dobro nesu te kokoše. . . . Češ ih kušati. . . . No neka se ništa braniti. Mer ide od srca. . . .

I ovako po redu. A jednoč je bilo i tako, da je morao Štefac u jednom danu i osamput isti zafrigana jaja. Ali on ih je rado poijo, jer su bila "od srca". Samo da su ga njegove sține i ujne svakoput pobludile u tom, da li je ljetos uistini tust ili mljedan, črljen ili blijed.

Pravoda je najradje boravio Štefac ipak samo doma, u krugu svojih roditeljev i braće ter im valjano pomagao u svakovrsnom poljskom i hižnom poslu. Uza to se je zadovoljio i najprostijom seljačkom hranom. Ar ga je svakoput zabolilo u srcu, kad je mati po jednom teškom ljetnom danu predložila izmučenoj družini nje

slabu večeru, šćipance na mluku, žgance ili samo presuru krumpirov. Pak je zato nekim sramom odbijao jiliše, ke je htila mati pripraviti posebno za njega, djaka; ili si je s brati razdilio.

A ipak je Štefac razumio, da nije njegovim domaćim moguće, da okripnije i obiljnije živu, ako hoćeru, da bude od njega jednoč "gospodin". Ova rič mu je katkada glušala u duši kao ruganje ili prijekor; niti je mogao podnositi, ako ga je gdo imenom "gospodinac" podraživao. Za toliko više se je naučio cijeniti i ljubiti svoje roditelje i braću ter je rado sidio s njimi po večeri ili nediljom po bogomolji na hižnom pragu i tršio se zanimljivim pričanjem iz svoga školskoga života zabavljati ih i razignati im brige i skrbi.

To su bile onda njegove najsladje ure.

VII

Ipak je bio Štefac sada već previše vezan školom, nego da bi bio ikada ozbiljno mislio na to, da će se odreći svoga študija ter će ostati doma. Ar su s jedne strani poteškoće, kimi se je imao u prvi ljeti svoga djakovanja boriti, polako skrsnule i on je časom ne samo stignuo u učnji svoje varoške suškolare, nego ih je i natkrilio; a s druge strani oblaževao ga je i nauk, ki je, kako je Štefac napredovao u njem, otkrivao pred njim sve širi i dalji vidakrug znanja i razumijevanja svitskoga života. Mnogo, ča je znao i gledao u svojoj prirodjenoj prostosti samo nesvisnost, raziasnilo se sada pred njim i pojačalo u njem duševnu nezavisnost. I nejednoč se je, kad je našao opet jedan nov zakon, nov odgovor ili nov put, skoćio uzrujan od kniige i trčao gori-doli po sobi ter pjevao i klicao od sriće i veselja. Kad su mu u ovom blaženom hipcu otvaranja i rascvitanja njegovoga duha došli na pamet njegovi domaći i seoski vršniaki, samo je mogao pomilovanjem misliti na nje. Zato je Štefaca ozbiljno obašao strah, kad ga je početakom velikoga boja, — išao je onda u četvrti razred gimnazije, — pozvao brzojav domom.

Došavši u rodjenu kuću, odmah je opazio na licu svojih domaćih, da je njegova užasna sumnja istinita. Domaćin je bio potribovan od vrhovnoga vojničkoga zapovidništva, no ne na frontu, nego, zbog grči na lijevoj nogi, u starogradčku tvornicu strljiva na djelo.

U cijelom stanu je radi toga vladala velika zdvojinost i tuga. A otac je lve rekao suho i zlovoljno djaku, kad je ov stupio u sobu:

— Štefac, ja sad moram proiti iz stana, a ti češ dotle ostati doma. Neka ti ne bude žao. . . . Ali i kako rado bih te dalje školovao, sada moraš spoznati, da ne ide. . . .

Štefac je na tu rič priblijedio kao vosak. Pak ga je počela stresati groznica; a nakraju su ga poljale i suze, tako rodne i vruće, kao da mu je srce puklo.

No mati Roza, ka naime nije pravo znala, da kakovo nakanjenje ima otac sa sinom, a ipak je držala za svaki slučaj svoje dokaze i razloge priprave, kad je čula sada svoga muža, postavila se preda njega i odvratila mu krotko, ali neobično odlučno:

— Ive, ti samo poj, kad je tako Božja volja. Ali to je moja skrb, da ča će biti nadalje s ovim dičakom . . . Ja znam, kamo imam s njim poiti.

Tim je odmah hitila za vrat svoj veliki rubac, zgrabila Štefaca za ruku i otišla s njim po drugi put na farof.

Tamo je peljao put svakoga zastaloga djaka iz sve široke okolice, tribao li novu os ili cijela kola. Jer je velečasni gospodin Mirko Martinčić kao mudar i dalekovidan rodoljub posvećivao najveću pažnju odgojivanju hrvatske inteligencije. I bilo je poznato o njemu, da je već mnogo prelomljenih djačkih egzistencijov naravnao i novo postavio na noge; a nejedno siromašno dite imalo se jedino njemu zahvaliti, da je nastalo, — kao se narod izražuje, — človikom.

Ni Roza nije izašla iz stana vridnoga župnika neopravnoga posla. Od sada je Štefac dobivao u gradu po nekom dobrotvornom društvu hranu besplatno.

To je bilo onda kruto razveselilo Štefaca ter se vraćao ovput u varoš diboko ganut, kao da ga je bio već izgubio, pak opet ponovo osvojio.

Ali ta događaj u obitelji ostavio je ipak u njegovom srcu žuku klicu. Ar dok se dotle nije grozila njegovomu školovanju nikakova pogibeli, sada je višeput strahom mislio na mogućnost, da čedu doma izmanjkati sredstva i njemu će se zeti dio, koga si je izabrao, i ki ga je počeo toliko osričiti. To je Štefaca malo otudjilo od rodne kuće.

Uz to i nije bila ta kuća, otkad ju je domaćin ostavio, sada već ono blaženo ognjišće kao negda, nego zaudobljeno i mrzlo gnjazdo; jer ako je i majčino lice, ko je Štefac obožavao, davalo stanu još uvijek domaći izraz, ali to lice je bilo najviše puta bez sijaja i puno brige. Uslijed toga prestali su doma i oni idilni sastanci i srdačni razgovori cijele obitelji, ki su nekada toliko uzbudjali čuvstvenu dušu mladoga djaka.

A prestalo je sve to i u cijelom rodjenom mu selu.

Stoga si je Štefac počeo izbijati iz glave svoj neblaženi dom i zaplavao punom parom u gradski djački život.

Ta život je sada tekao bujnim tokom. Dokle su se sela skoro potpuno ispraznila i malo po malo poizgubljala svu svoju mladinu, snagu i milotu, gradi su tim više narasli, napunili se i plasali vihornim narodnim plamenom ili trzali nekim nasiljenim, grčevitim veseljem. Po ulici i lokali vladali su sve sami elegantni časnik i snažni vojnici — oni u kancelarija, a oko njih su vrtili cijeli roji muškarcev i ženkov, idealistov i propalac, ki su htli „samo još jednoč živiti“ pa — ča dojde.

Niti je u škola bilo, od četvrtoga do osmoga razreda, študenta, ki ne bi bio hotio odmah ostaviti sve, ča mu je milo i drago, obisiti si sabalju, dakako sa žutim oficirskim portopejom, te se nakričen pernicami i okadjen parfemom odvesti na lunačko polje. — — —

VIII

Bilo je u augustu, na koncu djačkih praznikov.

Djed, Štefac i njegov stariji brat Joško, okapali su po zadnjiput vinograd.

Groždje se na šiba već lipo plavilo i stariotac je poslovaio i brao oko trsja tako brižno i tolikom ljubavlju, kao kad mati čisti i češlja svoje maljano dite. No ne samo zato, ča su ljetos visili grozdici tako gusti i tušti i obitali obiljnu trgadbu i „mokru“ veselu zimu, — nego ča su bili djed i vinograd u „Sridnjoj gorici“ davni brati. Pravo ni on sam nije znao, da ki njegov pradjed je prvi zasadio ta vinograd, ali kad su ga bile, a to pred dvadeset ljeti zničile vuši, on je, djed, bio ta, ki ga je opet zagajio, niti ga kada zaostavio. Nego jedva da je prispio misec marc, a s njim prva kop, djed se svako ljeeto odselio sa svim svojim vinogradskim orudjem, lopatom, motikom i nožicami pak jednom „tablom“ slanine, hlipcem kruha, miškom za duhan i lulom, u vinograd. I onde, pod zavićem jednoga zapušćenoga pčelinjaka prebivao danom a kada i noćom, kao prorok Samuel u crkvi, te kopao, gnjojio, rizao i vezao trsje. I premda su se nekoč onako ravni i gizdavi križi djeda časom prignuli, a brze mu ruke nastale teške, joj bilo onomu, ki bi mu se zapaćao u trsje, ili mu samo htio pomoći, mimo u kopanju i okapanju.

Nekada je, kao maljani i bosonogi dičak, i Štefac rado sprohadjao djeda u vinograd, ili nosio za njim u „dvoiki“ objed. Ali danas ga očvideće nisu veselili ni ti lipi, škurozeleni vinogradi ni zanimljivo društvo uvijek vedroga djeda, ar se je samo igrao motikom te samo strgao njom prokšivo po zemlji kao negladna dica po presuri i ujedno zaostajao za svojimi suradniki. A nejednoč se je bio i

teške i preteške, kao da su obute u željezne čizme. I najjednoč nije mogao više dalje te je sjeo uz stazu i smirao zabljenim pogledom gori u vinograd.

Cutio je, i to mu je sada kao pelin zažukilo sline u gutu, da je bilo njegovo ponašanje, osobito radi djeda, ružno, nevridno i ditinjasto. Pak i vinograd? . . . Ča mu je vinograd zakrivio?

I bilo mu je, da je počinio nad vinogradom, u kom je probavio negda s djedom toliko blaženih dankov, grozan zločin, i nukalo, vuklo ga, da se mora odmah povrnuti te pokleknuti na tu svetu, blagodarnu zemlju i poljubiti ju onde, gde ju je zgodio o čelo, a ona je, — još sada mu gluši u ušima, — onako jalno zajaukula. — — —
— E, da! Da samo toga vražjega gornika ne bi bilo onde! — uzdahnuo je Štefac. Pak se je tužan i vas slomljen, kao da se luči na svevijeke od vinograda, doma i roda, dignuo iz trave . . .

A ipak! Nije imao stari gornik pravo?! — zasiklo mu opet kroz glavu. — Pravoda! . . . Ja hoću . . . Ja moram da budem gospodin! . . . Gospodiiiiiii! — zaviknuo je glasno.

Pak je raskrio ruke u visak i smaknuo se po putu domom.

IX

Ovo ljeto nije ostao Štefac doma do kraja praznika, nego se dao, na turbobno presenećenje svoje matere, još nekoliko dan prije u grad.

Ovdje su ga već čekali njegovi prijatelji ili sukrivci; dakako po redu svi veliki „dobrijači“, no u općinskom prostodušni i vrlji dičaki i dobri učeniki, čiji je bio najveći grih, da su strastveno ljubili nogomet i katkada, ali samo na velike gode, kao na imendan gospodina ravnatelja i glavara razreda, spuštali negde pod grmom skupno jednu cigaretu.

— Ali recider Štefac, ča je s tobom? Ti nisi više on stari! — konstatirao je odmah po nekoliko dani njegov prijatelj Laci Vojnović.

A imao je Laci pravo. Ar su sada Štefacu bili njegovi negdašnji prijatelji nekako neugodni. Odvračala ga je njihova neogladjenost i ditinjaska naravnost. Niti mu se već dopadalo, da trči s njimi razvlasan i rastrzan po igrališću, nego se je počeo, ar su mu ljetos već i profesori govorili „vi“, mišati medju djacke visokih razredov, medju poznate kicoše, ki su se volili na večer šetati po ulica i šetališći, ogledivati za lipimi varošćankami i zazirati kroz obloke u kavane. Ah, te kavane na glavnom trgu! Negda, a recimo još lani, htio se je Štefac još nekom naivnom bojažljivošću i praznovjerskim strahom

ufrknuo, da će neopaženo skrsnuti iz vinograda. No, kad je htio pogledati na djeda, bilo ga je sram. I opet je ostao.

U to je došao k njim gornik, tetac Šime. Njemu je, človiku bistrog oka i šaljivih riči, pravoda već zadaleka palo u oči ukunjanje i leharene djacke, te se sada, kad je dostignuo djelače, upro na pušku i porugao:

— Hoho! A ča to imate med vami za tobrača? . . . Jednoga študenta? . . . Glej, glej! . . . Ne b' si bio mislio . . . Ja sam se uvijek nadijao, da će biti jednoč od njega farnik ili oficir . . . Pak pogledjte ga! . . . Tako djela, kao da b' mu išlo za kruh! . . .

— Ai, tečko, nekate nam ga još jače znoriti. I tako smo ga jedva spravili van, da nam malo pomore, — odgovorio je Štefačev brat Šimi.

Štefac nije spustio ni riči. Samo je muče zastenijao kao on, koga su pogodili u najbolnije mjesto i zasikao svojom motikom srdito u zemlju.

— No pak! Ča znamda nima pravo, kad se kratki motike? — nastavljao je gornik Šime vragoljaste volje. — E, Štefac, ne b' se ja na tvom mjestu mučio i našuljio si ruke. Nego bih htio tu motiku k vratu, pa b' se legao kamo u hlad. Ili b' se išao u krcmu kegljati s gospodini . . . Bogue, ja!

— A pak sam se sada već i zasitio ovoga rovanja u blatu! Neka okapa on, koga je majka za to rodila! Ali ja neću djelati! I već nigda ne! — puknuo je dičak sada najjednoč. Pak se kao zmahnut zgodio, čagod se mogao motikom u tla i pobignuo po vinogradu doli.

A za njim zaglušao po gori glasan i porugljiv grohot staroga gornika. — — —

Stopr, kad je dospio iz vinograda van pod slivlje, palo je Štefacu u glavu, da zapravo nima pred kim da biži. Ter je postao i ogledao se na hip najzad.

I vidio je, kako stoji djed nasred vinograda i samo gleda i gleda za njim. Ali nije vidio, da su se svitile vrlomu starcu u očima i dvi žalne, samilosne suze.

Pak se je dičak opravio polako i muče prema selu. U njem je još kipio bijes, a srce mu tuklo od uzrujanosti u prsi kao bat.

Ali jedva se odaljio nekoliko korakov od vinograda, u kom su se odzvanjale sada samo dvi motike, njegova srda se je namah rastalila, njegova se lica zažarila gorućim sramom, a noge mu nastale

obrnuti od njihovih oblokova, i prije bi bio htio zabludjeti u ponoći u jednoj velikoj šumi, gde ruju vuki i medvidi, nego bi se bio dao odvući u kavanu. A sada bi ostajao, pun goruće želje, nekoč i po pol ure pred tim rajem gradskoga svijta.

Onda su ga nekoga večera otpeljali njegovi novi prijatelji u kazališće.

Do sada nije imao Štefac ni novca za kazališće, a ni pojma, ča sakriva ta ogromni stan s golimi poganskimi božicama na čelu. Za toliko silnije je djelovao na dičaka ta prvi večer u kazališću, — igrali su upravo neku Kalmanovu operetu, — i savršio on duševni prevrat, ki je već ljeto dan potresivao dičakovu dušu.

Tamo na daska, otkrio i očitovao se je sada pred Štefacom jedan sasvim drugi svit, ki nije imao ništa slično s tim, u kom je dosada živio i trpio, a najmanje s onim u njegovom rodnom selu. U ovom novom svitu bili su svi ljudi jednako lipi, bogati i jednako srićni. Oni su samo pjevali, plesali ter se dragali među sobom; a griha u tom svitu kao da uopće nima . . .

Ta večer nije znao Štefac, kako je zapravo dospio domom u svoje noćišće. A sutradan se je jedva mogao opet sprijateljiti s običnim školskim životom. Niti je ostala ta prva od „tisuć i jedne noći“ u njem bez daljega upliva.

Ar, iako je Štefac znao razlikovati među kazališnom pozornicom i ulicom, među operetom i istinskim životom, ipak je bio tvrdo uvjeren, da mora imati ta operetna igra negde u gradu, negde u svitu i svoju prisposobu ili nastavak. I našao ga, u tančeni dvorana, po krčma, pak opet u kazališću, ko je počeo odsle gusto ali otajno pokušavati ter se je uslijed toga zatakao pri svojoj gospodarici i u dug. Još i svoj študij bi bio zanemario, da nisu njegovi učitelji još u pravu dob opazili njegovo propadanje i ozbiljno ga opomenuli; a on je, hvala Bogu, imao još dosta duševne moći, da se povrne svojim knjigam.

Pravda je i njegova silovitost i nedomišljenost u traženju raskoša i zabave časom nešto popustila i njegov je ukus nastao biraniji i finiji, ali je ostala u njegovi prsi čvrsta, neprominjena odluka, da postane pravim kulturnim čovikom i „comme il faut“ gospodinom po estetikii Balzaca i Wildea, čiji romani su mu prezaran dospili u ruke. Zato je mnogo trpio pod svojim siromaštvom. I bila je za njega prava muka, kad je morao svaki dan na očigled svojih poznancev, osobito onih ženskog svijta, ići na sirotinjski kruh.

Medjutim je i gimnazija upravila u njegovoj duši svoju zadaću, ka joj je naminjena. Čim je Štefac dublje i dalje napredovao u svojem

nauku te proširio svoje znanje, tim su se gušće zbudjale u njem svakakove mladenačke želje, ambicije. Počeo je i on sanjariti i graditi svoje grade. Samo, da ni jedan od tih gradova nije stajao na tiješnoj, uskoj medji svoga maloga naroda, nego lizao prik njegovoga neba u prostranije daljine. Ar je Štefac u sebi vrijeda zahitio tu misao, da bude jednoč „narodni“ župnik ili učitelj, — a ništa drugo. U tom smislu je uplvisao na njega i bojni mentalitet, to je opće mišljenje, ko se je sada, — osobito u mladini, — kupalo u beskrajinom ugarskom rodoljublju i domoljublju.

Zato Štefac, to jest Pišta, — kako ga je morala odsada i njegova rođena mati zvati, — malo po malo već nije znao, ča da piše domom svojim roditeljem. Zato im već uopće nije htio pisati. Samo kad mu tribalo novca. A tribalo mu sve više, tako da je bilo višeput doma u obitelji i prigovoranja zbog dijaka. No, na praznike je ipak dohadjao još domom, premda si već nije znao predstaviti, da ča će — za volju Božju! — stvarati u tom seoskom gnjazdu kroz sva mila dva miseca.

Ali sada su strine i ujne zaman čekale raskritim krilom i novopečeni sirom-savnicami svojega mladoga rođjaka gospodina. Već ga nije mogla mati nagovoriti, da ih poišće. A kad bi se rijetkoput prošetao po selu i sastao s nekim svojim vršnjakom, negdašnjim suskolarom, Štefačeva su usta osta.a nima. Ar nije već imao riči, kom bi se mogao porazgovoriti s prostim seoskim čovikom.

Tada su i ljudi zafrkali usnicami za njim, kad su ga htili viditi ići mimo uz hiže, a mladina mu se počela poluglasno rugati za hrptom: — Ono, gizdavoga Štefaničevoga gospodina! . . . Hihihi! . . .

Sve to je bila mati Roza već davno opazila. Ali nije se usudila za to svojemu sinu prigovoriti ni jednu žalnu; ar se bojala, da će biti Štefačev odgovor strašan i će joj samo probosti srce. Samo je molila, žgala svaki večer ulje pred Marijom i ufala se . . . Doklegod nisu počeli iz grada zvirati sve gušće i gušće glasi, kako viduju seoski tršci Pištu šetajući po skrjajni ulica s nekom „spaćljivom frajličkom“.

Na to se je Roza ipak ganula. I poručila je odmah svomu sinu, da ostane sufra po školi doma. Ima se s njim nešto važno pominati. A drugi dan popodne je upravo zatefila u Štefačevu sobu.

— Gdje je moj sin!? — kriknula je zdvojinim glasom na hižnom pragu.

— A nij ga doma. Niti će ga biti, rekao mi je, ča do ponoći! — odgovorila je gospodarica i sama uvrijedjena zbog tako nevrjednoga ponašanja Rozinoga sina.

— Ah! — završila je Roza zdvojno. — Tako je sve istina!
I žvignula gornjim tijelom prik stola . . .

Kad se je po dugom vrimenu opet nekako teško podigla, izgledala je tako omamljena i blijeda, kao da se je upravo stala od lijesa umrloga joj sina. I samo se muče odvukla domom.

Doma ju je čekalo pismo:

Draga mati!

Prosim Vas, nekate mi zamiriti, da Vas nisam htio doma dočekati. Ali bilo bi zama. Ar ča Vi hoćete, toga ja nikako neću. Neću, da budem pop, a nihi kakov drugi pastir ili palir među prostaki . . . Samo Vas molim, da me ne zapustite, dok ne svršim svoje nauke. Morebit da budete ipak jednoč gizardavi na mene!

Kušuje Vam ruke

Vaš Pišta!

Ali Roza je samo nevjerujući zamahnula glavom i načinila u zraku drhtećom rukom križ prik svoga Štefaca.

X

No otac Ive, ki je sada po svršenju boja dolazio iz tvornice domom, nije primio odluku svoga sina tragično, već sasvim ravnodušno. On si uopće nikad nije jako lamao glave, kakovim gospodinom da postane Štefac, samo je grebao, rovao i mrcvario se za njega kao rob. To je ipak već od početka naglasivao pred ženom, da nije po-tribno da si svaki študenat na kraju obliče kuću! A sada joj je rekao:

— Poj, neka toliko ucidati zbog toga dičaka. I dosada nisu imali duhovniki mnogo dobra na svijtu, a odsada čedu ga imati još manje. Ja sam to sve vidio . . . Ter češ ti, s tvojim srcem, znamda još manje morat stirpiti, ako ne bude duhovnik.

U tom mu je pak i Roza malo pravo davala. I malo po malo se počeo u nje duši opet oživiti Štefac, koga je od onoga groznoga popodneva oplakivala kao mrtvoga. No u to ipak nije mogla već vjerovati, da more biti dičak još kada sričan. On je, mislila je pri sebi, pred Bogom za sve vijeke zaigrao svoju sriču. Iako nije metala njegovomu daljemu školovanju nikakove zapreke, ali je odsle mučala sa svojimi savjetitanači i predala ga nekim tihim, turbobnim pomilovanjem njegovoj volji i sudbini.

¹ svećeničko ruho

Štefacu je medjujim stalo najviše do toga, da samo ne izostanu novci iz doma i da svrši svoje škole.

Za lje to dan je položio ispit zrelosti i dobio od svojih profesorov odličnu sviododžbu, kom je odmah htio krenuti na sveučilišće.

Ali u to vrime ga je ulovio turboban poziv, da putuje domom, jer mu je otac naglo umro. — — —

Po pogrebu, kad su se bili rodjaki već razišli, mati je Roza prekrizila ruke nad stariim hrastovim stolom, nagnula tužno glavu i stavila svojoj družini pitanje:

— Dica draga, ča ćemo sada započeti?

— A ča ćemo, majka! — odgovorio je najstariji, Joško. — Djelat ćemo kao i dosada. A vi ćete nam biti odsle majka i otac zajedno.

— Bog plati, sinak! — zajecnula je Roza srdačno i toplo pak si otrila iz očiju dvi blažene suze. — — Ali, — obrnula se tada polako i bojažljivo prema drugomu sinu, — ti, Štefac? . . . Ča će s tobom biti?

— A ja ću se dalje učiti! — odlučno je odvratio sin.

— Još uvijek samo dalje učiti, sve dalje učiti! — tresla je mati turbobno glavom. — Pak kako dugo će to još trajati?

— A tako da i čefiri ili pet ljet . . .

— Ah, Bože moj, tako dugo znamda ja ni već živiti neću . . . A ipak, — dopusti mi, da te danas svejedno pitam, — ča za staliz si sebi odibrao?

— A odvjetnik ili fiskal ću biti.

— Tako . . .

— Da, majka. Ali, — — — zadržnulo se je Štefacu najjednoč u gutu i hiho posramljen oči nakraj, — k tomu će bit triba, da mi vi i odsle pomažete iz doma . . .

— Čemo ti tako pomoći, u ime Božje! — uzdahnula je mati nesigurno po kratkoj šutnji.

— Majka, to ne ide! — trgnuo je sada Joško na stolcu.

— Pa zač ne bi išlo? — drzovito se okrenuo Štefac k njemu.

— A zato! — odgovorio je brat i pogledao mu ozbiljno u oči. — Ar prvič si ti, brate, svoj dio već davno potrošio. A drugič je naše malo gospodarstvo danas za dvi muške ruke nastalo slabije. Pak i ove divojke ne želju ostati za priiranke,¹ nego čedu se hoit danas sutra i udati. A najdi mi jednoga, ako znaš, ki će ih i bez pinez!

¹ neudate, jalove

— Ali prosim te, Joško, — molila se mati splašena, — imaj proštimanja s njim . . . Neka tako svrši svoje škole . . . A mi ćemo se doma kako-tako.

— Ne, majka! — zamahnuo je glavom stariji; pak se dignuo od stola i jedva vladajući sa sobom pokazao prstom na brata. — On se je već dosta naučio. Još i previše. Naučio se je igrati gospodina i svoje, svoj rod prezirati. A sada neka se još i to nauči, kako da nam zlatavim¹ seljakom kožu svliče?! — Onda prije idem iz ovoga stana.

I otišao je iz sobe.

Štefac, ki je poslušao ov gusti izlivač svoga brata samilosnim, podrugljivim smihljanjem i bez prigovora, sada se je nastavio i prigovorio gizdavo, ali sa žukoću u glasu:

— Čujte dakle, mati! . . . Ja tako od danas ne tribam od vas ni krajcara. Postavit ću se sam na noge. Ali odsle pa i nij² ov stan već moj dom! . . .

— O, Gospodine Bože, zač i mene nisi odmah zeo iz ovoga svijeta? — zaplakata je Roza očajno i usipala se na klupi.

Tako ju je Štefac i ostavio.

Još ta isti dan otputovao je hitro najzad u grad i poduzeo odmah korake, da si osigura besplatno primanje u kakov djački zavod. Ali morao je vrijeda priznati, da je pripisivao do sada svojim gradskim vezom i po znanstvu više sklonosti i ljubavi prema svojoj osobi, nego li je tim dotičnim ikada bilo samo u peti. Neki su mu prvašnji prijatelji ili dobrovoljniki očito spomenjivali poznatu poslovcu o siromahu čoviku, ki samo vodom kuha; neki je zavod tražio od njega još i dokaz plemstva. A mnoga vrata ostala su pred njim uopće zatvorena.

To ga je počelo užasno razočarati. I bludio je i bižao simotamo po gradu kao bigunac bez doma. Medjutim je, dakako, višeput mislio i na to, da će se vratiti barem župniku, Martinčiću, samo da je bio već davno prekinuo sa svojim dobročiniteljem svako dopisavanje i vezu te se već nije usudio preda njega moljbom. A njegove ambicije gonile su ga neprestano kao mahnite furije.

Nazadnje je Štefac po dužoj mučnoj duševnoj borbi, neimajući ipak dosta samostalnosti i jake volje, da podnosi u kakovi ubogi sklonišći kroz četiri ljeta glad i zimu, krenuo običnim putem zastalih

¹ bedastim

ili siromašnih študentov. Sredio se je pri nekoj gosposćini za odgojitelja. I kada bi si po jednom ljetu prištedio nešto novca, svršio je bilježnički tečaj.

I tako je nehoteć pao opet na domaću grudu. — — —

Medjutim se je bila nad Gradišćem izmilita državna oblast. A Štefacu je bilo svejedno. On je kao pravi primjerak silovitoga laktaša-štrebera i raznarodjenoga intelektualca služio vjerno staroga kao i novoga gospodara. Samo mu je tribalo, da se nauči novi državni jezik.

To mu je uspjelo, kad je spunio kao pisar okružnoga tajništva u niškom K.-u tri ljeta.

XI

Jednu nediju po večernji bilo je u Višnjacu u Buličevoj krčmi osobito živo i glasno.

Sve se je pominalo samo za budući izbor okružnoga tajnika ili „notera“ u Bijelom Kapiću, kamo je pripadao, kao filijalka i Višnjac. — No, — otvorio je debatu debeljast seljak, zaštrcnuo si šesir-krijaču na šišanjak¹ i podupro se laktom na stol, — rado b' znao, ča za notarijuša ćemo se ovput dobiti . . . I zato, ako ću polag dušnoga spoznanja reći, i ta, ki je nedavno prošao od nas, nij² bio čemeran človik. Ali sve je htio človiku ravno u zube reći. Ako ga pak nisi htio odmah razumiti ili se s njim predegivao,² onda te i htio vrijed i zahustiti ter poreketati van, — also marš iz konclaja!

— A čuješ, Pave, — odvratio mu je jedan drugi, — meni su takovi grubnjaki, ki se ravno vozu ter znaš na čem si s njimi, stoput draži, nego oni, ki imadu uvijek putnicu masti za vratom i ti se miliju, ruke pred tobom riblju i namah sve obećaju. A ti zjalo (glupan) projdeš obatren i pun veselja i kupiš putem ženi još i pol kile kave; pak počneš doma čekati. Čekaš misec dan, čekaš i tri, a posao ti samo spi i spi. Dokle dog se pa jednoč ne razijutiš ter ideš nada njih i počneš nako bečarski psovati pred njimi. Onda te odmah najavu zbog — zbog čega to? — da, zbog „uvrijedjena službenoga poštenja“. Pak se moreš na svezadnje i deset šilingov zbaviti. A tvoj akt stoprv gnije negde u zdonoj ladici.

— Tako je! — zamišao se ljuto jedan mladi u razgovor. — I ja volim one, ki se s mužem po mušku pominaju. Pak recimo ravno, da su naše naravi i bolje se slažu s nami.

¹ tjeme

² prigovarao

— No, ča je moja stara, nju ćeš prije dostati kilom meda, nego dvimi vozi paprike, — pošali se stari čizmar, a grupa je prasnula u smih.

— E, ja bih samo rado znao, ča za notaruša ćemo dostati! — opet je progovorio prvašnji debeljan i pocinuo među nogami na tla. Pak je zagrabio lulu u obadvi šake i proširio se s lakti prik stola.

— A ča toliko gatafel! — javio se je sada seoski kolar od drugoga stola, a da nije človik znao, da li govori ozbiljno ili se podruguje. — Pak ga imamo, ako vam je pravo! Ovo je velje jedan! Pokojnoga lve Štefanića sin, Pišta, ki si sada tamo negde na Nimci rabi notke.

— A gle! Istina je! Seosko dite! Da nam ov prije nij došao na pame! — odobravali su neki živahno i zabadali lulami jedan drugomu pod nos. Ali većina im je muži vihorno prigovarala i padali su od svih stran srditi uskliki:

— Ča!? Toga gizdana! Onda bi si stoprv koga kupili! Prije jednoga datečenoga iz Pemsckoga!

I na hip nastane med stoli burna gužva, kao da je išlo svakomu za živu glavu. Međutim, posao nije bio tako nevažan.

— A neka je, kakov je, ali Hrvat je! — čuo se je iz opće vike glas i udaranje po stolu mladoga gospodara Šime.

— Da, bome. Pak još i kakov Hrvat! — narugao mu se seoski stolar i otkrio sada svoju pravu čud. — Otkad mu je majka dala načiniti dužičke hlače, sram ga je još i zazinuti po našu. A dosle je moguće pozabio i hrvatski Očenaš.

— Da ga samo po djačku zna do kraja! — dohitio se šaljivo stari čizmar, da to vruće pitanje razmrača i malo utiši uzburjane goste.

No, gospodar Šime se je dalje opirao, ali je sada nastavio nešto mirnije i povjerljivo:

— Zato j' ništa! — rekao je. — Ako i ne kani znati hrvatski. Čemo ga potvoriti. Pak ćete viditi, kako će mu lipo polako opet doći na pamet materinska rič. To će biti veselje, kad nam bude htio onako po hrvatsku razložiti te svakakove nimske spise, jednoč od poreznoga ureda, drugoč od kotarskoga poglavara, a tretič vrag zna odakle. Dosad sam morao s tim svacim samo simo-tamo bižati po selu, ko (kada) školniku, ko gospodinu famiku. A tako j' bilo i pod Ugri. I onde sam samo svaku drugu razumio.

— Pravo ima. Mi Hrvati smo uvijek bili sirote. Nas nigdo ne kani razumiti, a mi moramo svakoga, — tiho je šapnuo negdo u kutu.

— Ali ne zbog toga smo mi veliki siročaki na svijtu, — progovorio je na to proštimani starac Leonard, — ar hvala Bogu, prodat se

zato ipak ne damo od Nimca, ni od Ugra, a obajit ćemo s našim jezikom i polovicu Evrope. Ča se pa tih službenih pisam tiče, Šime, s timi dođi k meni, kad ti opet ča doleti. Ču ti ih ja rastumačiti. Nego, muži, naše uboštvo je u tom, da smo mi ljudi-seljaki imali i imamo još danas puno pretpostavnih i puno činovnikov, ali malo pravih ocev. To je, da se ti naši činovniki na različni mjesti morebit bolje trsu, da nam svakomu ugodu polag zakona; pak da sve, ča nam ovako dadu, dohadja, — meni se tako čini, — uvijek iz erarskoga magazina, a ne od njihovoga vlašćega človičva, da ne velim od ljubavi. Zato, kad onako zajdeš kamo na vrata nutar, oni posluhnu tvoju povidačku, da, — ali ne uvijek do konca; pak ti brzo odružu kus pravice i ti moreš opet proći. Ali kad ti je koč nekako jako teško oko srca i htio bi si je pred njimi malo sprazniti i zlakotiti, onda te samo udvorno odrivaaju na vrata van Ar pravoda, nimadu lazno . . . E, pak ti naši krvni peljači! — mahnuo je rukom starac. — I oni su svakakove vrsti. Jedni živu med nami, kao da nisu med nami. A drugi opet . . . No ali, recimo, ča j' pravo, je ih još u lipom broju, ki nas i zbliza, od lica do lica ljubu.

— No ja sam samo za Štefanićevoga notaruša, ako do odibiranja dojde, — krenuo je Šime opet u prvašnju kolomiju.

— Čekaj! Još je daleko do toga! — odgovarali su mu muži, ali ovput nešto pogodnije.

— A ča! — zahustio se je sada najjednoč Štefačev stari stric Marfin, ki je dosle samo posluškivao i mirao muče u svoje staklo.

— Vi ovde već da i uru dugo prodavate i kupujete mojega rođjaka, a niste se još ni pitali, je li ste ga i vridni, ha!

— Oho! Glejder ga! — vikali su muži grohotajući.

— Da! — nastavio je stric sve ljutije. — Pak i to ste se zabili pitati, je li će vam hotit i doći, ako si ga odiberete! . . . A pred mam neka nigdo ne povida, da kakov človik je Štefac. On je bio, — govorili su mi nejednoč njegovi profesori, — najbolja glavica u cijeloj školi. Ste me razumili! I danas bi mu se vi, zivaki, kao „milostivnomu gospodinu doktoru“ klanjali, da mu nij otac prezaran umro. Ali on će, — obećao mi je, kad sam bio nedavno pitati, a pitat sam ga kao rođjak ipak smio bez vas, ne? — on će zato i simo doći. Premda je samo teško privoljio, kad sam ga nagovarao — jer sam ga i nagovarao, i to ćete mi dopustiti, ha? — A ja mu i vjerujem. Ar kako ga zgora i zdola sve poštuje, mogao bi danas-sutra siditi i u drugačioj notariji nego je naša sirofinja. Ali kad ga dostanete, — ako ga stoprv dostanete! — dobar vam stojim, da ćete imati notaruša, na kakovoga se još ni naši djeđi ne moru spomenuti!

— E, Martine! — nasmitao se je krčmar huskajući ga ter ga dobrovoljno praknuo po ramenu. — Ti ne b' nikad vrepa ulovio, toliko bugnijuješ. Reci samo: koliko ćeš ga platiti, ako bude ta dičak kod nas notaruš?

— Platit? — zaštrcnuo se na hip Martin i razbuljio oči na krčmaru. — A četvrt vidra od tvojega najboljega! — zaviknuo je pak i tropio šakom po stolu.

— Ako ćeš ga pol vidra platit, — pružio je krčmar Martinu ruku, — bit ću ti prvi kortoš i do danas osam dan su svi purgari iz Višnjaca, a i iz Bijeloga Kapića u mojoj putnji! No?

— Ne marim! Neka tako bude! — pačnuo je Martin krčmaru u šaku.

— Tako da, Martine! Sad si ubio vola! — zagaknuo je u jednom uglju Jure, stalni gost u Buličevoj krčmi. — A čal! — nastavio je svojim rdjavim glasom i okružio skupinu muži. — Ja nisam purgar, ali pokažite mi brzo kade koga plundraša, ja ću ga, bogme, za tri dečije vina odibrati. Pak zać i ne? Plundre su plundre! E! — — —

XII

Štefac je po svojem odibranju mišanim čuvstvom sjeo u vlak. U njegovoj duši se još nije svršila ona borba, ka se počela u njoj onda, kad se dao nagovoriti na ta korak. To je bila borba medju željom za boljom i samostalnom egzistencijom pak medju sramom, da uzima odsle svoj kruh iz onih ruk, kih se je bio nekada tako odlučno i tolikim prezirrom odrekao. I sada, kad se je stisnuo u ugali jednoga praznoga kupeja i promišljavao, jednoč je ova, a u drugom hipu ona čut nadvladala u njem. Samo kad si je medjutim opet i opet jasno predstavio svoj položaj, morao je priznati, da njegovi izgledi nisu tako krasni. Ar, ako je zbog svoje djelovnosti i okretnosti imao „zgora“ neki ugled, ipak nije bio toliko zaslipljen od svoje vlašće valjanosti, da ne bi znao, kako mu more milost njegovih pretpostavnih jednoga dana samo izmaknuti i da konačno svaki čovik sam kuje svoju sriću.

Zato se je dao dalje voziti.

Ali kad je na svojoj stanici istupio iz vlaka i zagledao onde jedna domaća kola s košem i nekim poznatim mu kočijašem, opet je na časak zaplasala u Štefacu ona prvašnja bojazljiva odvratnost prema

¹ Ki nosi gospodske plundre, hlače

svojemu zatajanomu rođenomu domu; i kad već nije mogao kre-nuti najzad, najradje bi se bio sam otpravio po jednoj stazici u selo. No njegov čovik ga je imao odmah za rukav.

— Ovo smo, mladi gospodine! Veselim se vašemu zdravlju! Sad samo za manom! — pozdravljao je Štefaca iskreno obradovan i peljao ga s poštovanjem k vozu. — No, da ste nam samo srično došli. Pak da ste zdravi. Već vas nisam da i sto ljet vidio! No skoro. Ča než! — čavrljao je zgovorno i veselo i tresao mu medjutim ufedno ruku. Pak ga je zgrabio pod pazuh i pažljivo posadio na siromašno slamnato sidalo.

Kad su se po tom kola ganula, u Štefaca se najjednoč povrnula njegovu obična bistrina i gospodska sigurnost. I dolazeći do sela bio je gotov sa svojom odlukom, da će postupati s ljudi kao bi i svaki drugi činovnik, to je pravično ali nehajno i bez oglada na rod i znanstvo. A kad bi mu po nekom vrimenu uspelo, da se čvrsto umjesti, naučit će sve po svojoj volji „fancati“.

Tim je odmah on dan i nastupio svoje mjesto u Bijelom Kapiću. —

U selu, u kom se nije htilo kroz mnoga ljeta skoro ništa novo dogoditi, izvan ako se nij kada-tada župnik ili ki učitelj izminio, ili se ka nova hiža zgradila, djelovao je dolazak novoga tajnika domoroca nesvakidanjem senzacijom. Ljudi su svi, muži i žene, stajali pred putnimi vratu, a mnogi su dizali i kape pred došljakom, ki je sada u svojem smišnom položaju, — već je čučao na dnu koša, jedva mogao očuvati svoju samosvisnu dostojanstvenost. Tako je morao biti prvi utisak, koga je dobio o svojoj novonajdenoj domo-vini, za Štefaca ugodan.

No, on je ipak ostao vjeran svojemu naminienom načelu i zahadio narodom jednako činovnički. Samo, kad su mu potom počeli dohadjati u pisarnicu stari i mladi ter mu povidali svoje posle, teš-koće i brige, ke su katkada nosile na sebi zlamenje prošlih ili budućih groznih obiteljskih nevolj i tragedijov, ili kad su se ovako po neko-liko mjeseci pootvarale pred Štefacom, jedna za drugom, rane i boli jednoga ljudstva, onda se je ipak malo po malo razmračila njegovu nečlovičja ledenost i podrhtala mu u duši neka dosad nima žica, žica sućuti. Ali po svojem vladanju i vanjšćini ostao je još kroz dugli čas u svojem društvenom okrugu kao i u svojem uredu lipi, duho-viti, ali gizdavi pozer i kicoš, za kim su se divojke rado ogledivale, ali ga nisu volile.

Medjutim je mnogo uplivila na njega i njegovga mafi. Štefac se je bio, pravoda, vrijeda pomirio sa svojom familijom i kad sam nije gospodario, odšetao se svaku nedilju i svetak svojim u Višnjac i po-

trošio s njimi skupa objed a kad i kad i večeru, pak se opet povrnuo na spavanje u Bijeli Kapić.

Po objedu, kad se je već htjela družina razići, i Štefac je sidio sam s materom pri stolu, mati mu je mnogoput milijano govorila:

— Sinak, neka biti tako hladan s ljudi. Glej, ov tajedan mi se i' opet tvoj ujac, Vide, tužio, da j' bio kod tebe, ali ti da si ga tako mrzlo otrpavio, kao da b' se bio s njim prviput i zadnjiput vidio. Jedva, da si mu nazadnje ruku ponudio . . . A tako ča moram poslušati po redu i od drugih naših ljudi . . . Pak si čuo, da su te jednoglasno odbrali, i kad si došao meda njih, mislili su, da su dostali Boga u selo. To j' sve zbog toga, ar potle ljudi pametu, nismo još imali ovdje notaruša Hrvata . . . Zato su sada puni veselja, moraš ih samo razumiti. Zato ako te koč-toč i malo zabavu u poslu, ali ti se već za vrat višaju nego ti je ugodno, neka im zamiriti. Samo lipo se nu s njimi, ar se bojim, da ćeš si ih vrijeda odvrnut od sebe.

— E, majka, — htio je Štefac na takovu tužbu svoje matere otresito odgovoriti, — ja odvisim i od jednoga drugoga gospodara. To je moja vlada. A ona ne želji, da poznavam razlike med človikom i človikom . . . Ali vi toga ne razumite.

— Razumim to ja dobro, dragi sinko! — znala ga je mati Roza žuko zavrnuti. — Ne nagovaram te — Bog očuvaj! — da se ne mariš za oblast; ali boli me ča vidim, da bi ti samo s gospodom držao. Da. Kao da ja, tvoja mati, nisam prosta žena, a tvoj pokojni otac našuljeni seljak . . .

Ovakove riči i oni tihi uzdah, ki su ih sprohadjali i ke Štefac nije rado čuo, odbijali su se početkom od njega kao kaplja, ka škropne na tvrdu grudu pak se odmah razleli u zraku. Ali kako i kaplje, kad padaju gusto iz strihe, izdubu po času još i najprkosniju grudu te ju raskvasu i razmrvu, tako nije ostala ni Štefačeva čud uslijed tih popodnevnih razgovorov s materom bez utiska.

A jednoč ga je domišljata mati i na to nagovorila, da poišće u domaćoj crkvi i svetu mašu, ča Štefac jednostavno zbog toga nije dosada još učinio, ar se je bio već sasma odlučio od crkve.

I zaista se je odmah na nasljednu nedilju spravio, došao zaran u Višnjac i odlazio po skupnom zvonu k Božjoj službi.

XIII

Kad je Štefac sjeo u klupu kraj oltara, ka je po navadi rezervirana za seosku inteligenciju pak za islužene crkvešnjačke, odmah su se svi oči uprli u njega i ljudi su bili očivideć radosno presenećeni zbog

prisutnosti svoga gospodina notaruša pri Božjoj službi. Ar narod misli, — a u tom se i rijetkoput vara, — da ki činovnik nediljom s njim skupa Boga moli, ta i u djetlatniku s njim skupa djela.

No, Štefac je još malo poznavao svoj narod, a da bi si bio znao rastumačiti, ča zlamenuje to značajno miganje i potiho šušljanje medju muži i ženami. Niti je posvećivao pobožnoj skupini, ka je napunila hižu Božju ča do najskrajnijega kutliaca, — a bila je danas, na prvu adventsku nedilju, opravna sva u črno, — kakovo osobito zanimanje. Već je, onako nehajno i nemarišno, kako se ogledamo u jednom kazališču, okružio očima crkvu. Ali njegovu oko, kad je proleto okolo-naokolo, nije moglo naići u svem starom Božjem stanu ni jednu povoljnu točku, gdje bi bilo postalo te se malo razdragalo. Nego je lebdilo po njem simo-tamo kao lastavica, ka se katkada slučajno zaleti medju ove zidine. Pravoda, bio se već previše otudijo od svoje domaće crkve. A nije bilo prošlo još mnogo vrmena, da je ovdje na oltaru ministrovao, a ono odzad na korušu školniku orgulje gazio.

Stoga se je Štefac samo grosljivo¹ protegnuo u svojem škamlju, zeo u ruke jednu razdrapanu „Hižu Zlatu“ i počeo u njoj napamet prevraćati i listati.

Samo kad je pak na početku svete maše zaorila i zaljuljala po crkvi, nujino i željno, kao krik jadne zemlje za spasiteljskim nebom, ona najistinitija adventska pjesma:

Ave, o Marija, ruža rumena,

Milosti si puna i preblažena . . .

zaljao je nenadjano neki topao slap Štefačevo srce. I on se na hip zagleda preda se, brižljivo i nabranim čelom, kao da se silom sili, da ulovi neku nejasnu uspomenu iz svojega djetinstva, ka se je sada dignula iz njegove podsviști, ali opet mu odmah i skrsnula . . . Pak je nakanio, da će doći još kada u crkvu.

Ipak mu nije bilo žao, kad je bio kraj i jački i maši, i on je smio opet izlaziti iz tiješne i sparne crkve.

Vani se je na crkvenom dvoru naslonio na jedno sedrovo stablo,² zapalio cigaretu i dokle je seoski načelnik opravio pod stariim ko-stanji s muži i junaki običnu „gmajnu“, Štefac je radje razgledivao divojke, ke su upravo počele suvajuci i lezgetajuci (smihljajuci) se izlaziti. No kako je on počeo svoje negdašnje suškolarice prokšivo³

¹ dosadno

² murva

³ razmaženo

i prezirno fiksirati, polako je surovi izraz njegovoga obraza omeknuo i prominio se u pravo iskreno čudjenje, kad bi opazio medju timi seljačkimi divojkama Hrvaticami i vrlo snažne i lipe, od kih bi neke i po svojem obliku i vladanju potpuno odgovarale njegovomu birljivomu gospodskomu ukusu. Ali opet se morao katkada i slatko nasmiјati unutra, kad je gledao na njihovoj opravi onu neskladnu i smišnu mišalinu varoške mode i seoske nošnje.

U to je dolazila iz crikve, kraj svoje družice, neka vanredno dražesna divojka, krasnoga rasta, svježega lica kao zora i blijedokostanjaste kose. Ona je koracala lagano ali skromno. A na nje prateži poznavalo se, da ima od navadnoga različan i osoban ukus, čim je ona namah obrnula na se pažnju mladoga gospodina.

Kad je divojka došla do Štefaca, a on je nato malo prignuo glavu i zlovio jedan plah pogled iz nje lipih, modrikastih očiju, odmah ju je prepoznao i utvrdio pri sebi udivljenjem, da je ona njegova vršnjakinja i miljenica, Peričina Ilka.

I od tada je Štefac počeo hoditi i na ples i u kazališne predstave, no samo kao gledalac, opažavajući muče ali velikim zanimanjem Ilku, ka mu se je pri svakoj zgodi sve više dopadala.

Jednoč je ipak zaboravio svoju gospodsku dostojanstvenost, ka mu dosada nije dala, da stupi s prostim narodom u bliži dočicaј, ter se otpravio za divojkom. I kad se je Ilka rastala sa svojimi družicami i krenula po putu u njihov „mali kraj“, Štefac se je popaščio.

— Ali mi letiš, divojčica, kao srna! — doviknuo joj je s odzad poluglasno i vas zasopan.

Kad se je Ilka na ta glas obrnula, opet je odmah i odmaknula glavom i našla se, kako bi se i svaka vrlo seljačka divojka, kad se kakov „gospodinac“ zabode u nju, u velikom strahu i sramu. Pak je obisila glavu, uprla oči u tla i počela brže koracati.

No Štefac se je namah stvorio kraj nje i ju nježno zapitaо:

— Ča me već ne poznavaš, Ilka?

Divojka mu ništa nije odgovorila. Nego se sva zažarila i pustila trepavice na oči, kao da se je bojala, da će ju ta gizdavi gospodin u isti hip uvrijediti kakovom nezgodnom riču. Samo, kad je Štefac ponovio svoje pitanje i to još lubeznije i naglasom dobrovoljnoga prijateljstva, prikretnula mu je malo svoju glavu, briznula ga plašljivo okom ispod rupca i prošapnula skoro bez glasa:

— Kako vas ne bih poznavala!

— No ipak! — kriknuo je Štefac veseo. — Ali u tom slučaju, — nastavio je, a da je i sam čutio, da prebrzo galopira i sebe ponizuje

pred divojkom, — u tom slučaju mi je smišno, da mi „vi“ veliš. Reci mi prosto „ti“.

— Zač? . . . Vi ste gospodin, a ja sam samo seoska divičica, — odvratila mu je Ilka naravno.

— Ne tako, lipo moja! — prigovarao joj mladi notaruš razigran, te joj povjerljivo pokuknuo pod rubac. — Nego ja sam sada ditić, a ti divojka!

Ilka je na to omirila svojega sprohodnika nešto sumnjičavo i zasmirila se opet ozbiljno preda se. Ali kad je Štefac potom okretno skočio na drugi razgovor, a njegov je glas nastajao sve nenasilaniji, divojki je malo po malo odlanulo i počela ga sve većom pažnjom slušati. A odgovarala mu vrlo pametno, doklegod ju nije dohitljivi mladčić opet nagnao u nepriliku.

— A recider mi, rožica, u kom kraljevskom vrtu si dosad cvitala, da te ja kao študenat nikad nisam vidio doma? — pitao je šaljivo.

— To je moguće. Ar kad sam bila iz škole van, onda su me naši zamirili na Ugre, da se ugarski naučim; a potom sam bila tri ljeta u Beču kod moje tetke pekarice.

— Ah, tako! Onda mnogo razumim! — nasmišio se on tajanstveno.

— Ča razumite? — vratila mu je divojka sramežljivom radoznalošću.

— A da si mi tako elegantna! . . . No, pak uopće, da si tako milotna i duhovita divojčica, a mogao bih reći i gospica . . .

— Ne! Samo gospica mi nekate reći! — branila se divojka iskreno.

Ovako se degajući i čavrijajući med sobom dospili su mladi ljudi ča do Petričine ljese. Sada je bio Ilkin udvaratelj već toliko siguran, da ju je zeo za ruku i pitao:

— A pak Ilka, je li ću smit koč-toč nako po podne ili na večer i k vam dođiti?

— Da . . . Ako vas bude volja! — jecala je divojka u stiski i porumenila — Naša majka čedu vas vrlo rado primiti . . . Oni se još danas mnogo shadjaju s vašom materom. Ter se i mnogoput po-minaju za vas. I naš otac . . .

— No da. A ti? . . .

Ali na ovo pitanje mu se Ilka hitro skinula i skrsnula za njihovom ljesom.

No, uprav zato je Štefac sidio već na narednu nedelju po podne kod Petričini u „prvoj“ hiži u prijaznom razgovoru s hižnom gospodarićom i divojkom. A tako je bilo i za osam i četrnaest dan. Medju-

tim se je Ilka, koliko joj to bilo moguće, skrivala pred njim. Niti je hitni otac početkom rado gledao dolazenje gospodina notaruša u svoj stan. Ali kad se je kasnije, po gušći i razboriti razgovori s njim osvidočio o njegovom u istini ozbiljnom značaju, a i seoski jeziki nisu znali mladomu gospodinu u moralnom pogledu ništa nevaljano i pogrdno predbaciti, onda mu je i on rado i poštovanjem pružio svoju ruku.

A Štefac se je sad samo rijetko vraćao nediljom na večer u Bijeli Kapić, već je prenoćevao doma, u kući svoje matere.

XIV

Jednoč je ostao Štefac opet u Višnjacu, naslonio se na otvoreni oblok i gledao van u rano protuličnu noć.

Bilo je na zadnju nedilju aprila, kad su stajali vrti i vrtljaci svešiom u punom, bijelom cvijetu čišanj i sliv. A svu tu krasotu rasvaloga, mirisavoga sela zasipovala je mješina iz nebes toliko čarobnim srebrilom, da bi bio čovik u ovoj uri najradje prisprodbio svit božanskoj, divičanskoj zaručnici . . .

Štefac zapravo nije bio nikada velik obožavatelj prirodne lipote i nije imao sklonost na fantaziranje. No ova silka je danas uticala na njega neobičnom snagom i zburkala ga do dna duše. Najednoč je čutio, da je, iako po mnogom razočaranju i gorkom doživljenju star, ali ipak još vrlo mlad. U njem su počele pucati sve žile, a razvrućana mu mladenačka krv toliko silu djelala, kao da mu hoće probiti kožu te mu se rascvasti na prsti ružičastim i bijelim cvijetom, kao ono jabukovo stablo na njihovom dvoru. I raskrio je s udivljenjem svoje ruke . . .

Uto je zaglušalo negde u selu glasno i veselo juhukčnije junakov, a odmah su živo, snažno i zapjevali:

Snoć, kad sam bio u deveti
Nis' je mogao prebuditi,
Je li mi je tako spala,
Ali mi se stat nij htila.

Stani mi se, srce moje,
Ter mi povij tuge tvoje,
U ki si onda živila,
Kad si se s manom srdila . . .

Medjutim su se na gornjem kraju ulice pokazali i sami pjevači.

Bilo ih je kih šest ili sedam. Svi pravi hrvatski seoski junaki, s dugimi raščupanimi grivami i gizdavo nahero hićenom krijačom. A držali su se po junačku za vrat. Pak je jedan od njih zajačio drugu:

Kad prosviti na nebu večernjica,
Pogledat ću, ča mi djela rožica.
Nigda ne spim,
Nigda ne spim,
A i danas neću moć,
Dokle si ne velim s rožom laku noć . . .

Štefac je, pravoda ne samo poznavao te pjesme, nego ih je nekada kao dičak i zjačkivao sa svojimi prijatelji. Ove i druge, još lipše. No, samo onako po ditinju, bez proćućenja. Ali sada, kad se je prignuo kroz oblok i pogledao vas zaljubljen prik, prema Ilkinomu stanu, ki je stajao nedaleko od njihove kuće i začutio onde, za bijelimi šlaranimi zastori mili oblik svoje divojke, napunjevala ga je jačka slatkoćom i čarom. I samo je žirkao ušima te lipe, ljubavne melodije. A kad su dospili ditići do njegovoga oblaka, najradje bi bio Štefac skoćio kroz oblok van, zahustio se s njimi za vrat te si zapjevao punim grlom onu svoju najmiliju:

Čer jutro sam se rano stao malo pred zorom,
Gori-doli sam pogledao pred mile dvorom,
Zagledao sam milu s licem turobnim,
V desnoj ruki bijeli rubac, v nadri rozmarin . . .

Ipak je bilo mladomu notarušu uza svu njegovu nenavadnu uzrujanost jasno, da bi to bio za njega vrlo nepristojan čin. A moglo bi mu se dogoditi i to, da ga junaki ni ne bi primili u svoje društvo . . . Stoga se je žurno odmaknuo od oblaka i sakrio. Ali u isti mah oklopila i stisnula je njegove prsi svist svoga gospodskoga staliza kao nepodnoslijava veruga. I čutio je žuko, da je njegova učestost i pripadanost u red obrazovanih ljudi s oštro odmirenim držanjem, ča mu sada zabranjuje, da čini ono, ča bi bilo za njegova premlada, dvadeset i četira ljeta najnaravnije.

I opet se je nagnuo na oblok i gledao tužnoželjno za veselimi pjevači.

A junaki su sada pred jednim stanom, nedaleko od njegovoga skrovišća, najednoč zašufili i postali. I počeli se med sobom živahno ali pomuče predegivati. Bilo je očito, da si lamlju glave o kakovoj

šali. Pak je Štefac vidio, kako se je cijelo jato brzo rasteklo i pshraničalo za plot. Do jednoga, ki se ukrao potihno na prsti pod oblok, potucao po njem i počeo dozivati, milo-šalno, neko „drago srce, Maru“, da mu se pokaže, ako i samo na jednu kratkucku rič . . .

No, jedva je on udrio dva i triput po staklu, oblok se polako, pažljivo otvorio, a kroza njega je hitrinom strijele provirio jedan čep — kao ogromna civ pistole.

— Mati, ču strlijit? — zaviknuo je za oblokom neki glas, ki je glušao, iako vrlo krupno, ipak već šaljivo nego srdito.

— Otac, neka! — plašljivo mu odgovaralo neko žensko grlo.

Pak opet:

— Mati, ču?

— Otac neka! — glasio je isti odgovor još strašljivije iz dibine sobe.

Kad se je ov prizor još nekoliko puti ponovio, a nazadnje i oblok opet zatvorio bez toga, da bi se bio čep ipak spružio, ditići su se grohotajući sakupili u čopor, zgrabili se ponovo za vrate i odšetali u selo najzad, pjevajući na rastanak:

Črni oči pojte spat,

Črni oči pojte spat,

Jutro vam se j' rano stat,

Jutro vam se j' rano stat.

Jutro rano u zori,

Jutro rano u zori,

Stoji otac na dvori

Ziz četirimi voli . . .

Ova najnunjija i naiganutljivija svih hrvatskih pjesam je Štefaca, ki je bio već uslijed te urnebesne šale pod oblokom tako razigran, da je jedva izdržao u sobi, zgrabila i vukla za sobom nepobjedljivom silom. I on je sada bez daljega razmišljanja, ali ipak tiho i pažljivo izlizao iz stana, prekoracao ulicu i našao se najjednoč pod oblokom zadnje (dvorne) hiže Ilkinoga stana. A da ni sam nije znao, ča bi htio zapravo učiniti.

Dokle je Štefac ovako neodlučen i sramežljiv stajao pod oblokom i spremao se, da konačno prošapne ku rič kroza njega, namah se začulo oko stanja neko sumnjivo šuškanje. A u drugom časku vrvio je već vrt i dvor od šerega ditićev, oboružanih s kolci i metlami.

Štefac je odmah prepoznao svoj položaj. Junaki su se spravljali, da učinu na njega kao neprimljenoga stranca-udvaratelja napada, te ga isfiraju iz sela. On je dobro znao, da se sa seoskimi ditići katkada bome nije dobro šaliti i da hte oni zmlatiti i gospodina, zato je hitro skočio od obloka i dao se u big. Ali kad je proletio kroz pučna vrata, utaknuo mu se na vrat jedan konjski „komod“.

Štefac se je uprvo strašno razlijutio i htio se fantiti na ditići. Ali onda mu je zakrisnulo kroz glavu, da će ovako nastati pred selom još smišnijim.

Zato se je samo stresao iz nekomodnoga „komoda“, prasnua u glasan smih i viknuo ditiće k sebi.

Kad su se nato zlotvori sakupili oko mladoga gospodina, i počeli se udvorno-šaljivo ispričati pred njim, Štefac se je odmah bez okolišanja zakvačio u nje i otpjevao s njimi do krčme. Onde je dao postaviti na stol deset litarov „iskupine“. I ostao je s ditići u najprijaznijem društvu i ružastoj volji, u kakovoj se znamda poftle je dorasao, nije još nikada nahadiao, ča do plave zore.

XV

A kad je mladi bilježnik ta dan vrlo kasno ustao i sjeo u svojoj pisarnici pred akte, nije čutio zbog minule, tako bučno protučene noći ni odvratnosti ni umora. Već je bio zadovoljan s tim zadnjim akordom čerašnjega večera, ki ga je sad po vrašku spomenjivao na Shakespearovu „Sanju Sveto-lvanjske noći“.

I činilo mu se, kao da je sasvim novorodjen, a i svit oko njega da ima mnogo naravnije i s njegovim bićem skladnije lice. No vrijeda se je mogao osvidočiti, da to nije varka, nego istina. Ar je ne samo on gledao čisto drugim okom selo i ljude, nego i ta način, kako je narod odsada dolazio preda njega i očitavao mu se naravno i iskreno, kazivao mu je bez sumnje, da su ga priznali svojim, ča više, sakrili u srce.

A Štefac se je sada iskreno veselio ugledu, koga je uživao pred ljudi obadavih svojih sel i vraćao povjerenje i ljubav naroda, koliko je samo mogao. Medjutim je jednoč, ganut od sučuti, počinio tu nedomišljenost, da je nekomu čovikvu iskazao nedozvoljenu uslugu, ča mu je doneslo od strani kotarskoga glavara vrlo oštar ukor, a bio je u toj pogibellji, da čedu ga za kaštigu i premjestiti. Ali opet,

napunilo ga je iskrenom radošću i zadovoljšćinom, kad je doznao, — pravda samo iz druge ruke, — kako su nato načelniki obadnih sel u sporazumu sa svimi odborniki otputovali pred oblast ter ga opravdali i oprli se proti njegovomu premješćenju.

U ovako krasnom duševnom raspoloženju bio je Štefac jedamput pozvan u Višnjac na pir. I pošao je rado. Ar je bilo već kih petnaest ljet, da nije pirovao, a uspomene, ke je još čuvao od diltinstva o pravom hrvatskom piru, obećavale su mu najbolje.

Zato se je odmah snašao u okrugu gostov. No, ipak mu je bilo nešto novo i zanimljivo, da je zagledao ovde svoje rodjake, strice i ujce, tete i strine, ke je poznavao dosada uglavnom samo u njihovoj svakidanoj otesanoj prateži, sada spravne u nediljno staro-hrvatsko ruho kao kakove plemenitaše. A i kako su ti muži i žene sidili, svetačno i dostojanstveno, za stolom, jili, pili, ter se veselili med sobom, predstavljali su ne samo jednu užu gradišćansku hrvatsku rodbinu sa značajnimi glavami, već i prave oce i matere jednoga zdravoga, snažnoga i dobroćudnoga naroda.

Medjutim su se bile već i počele pri stolu one hrvatske pirovne navade, ke ganu človika kada na smih, kada na plač i davaju tako svakoj svadbi zanimljiv i slikovit okvir.

No najednoč doleti pri objedu od hižnoga praga stacilu¹ u obraz pjesmica rugalica:

Bolje, da b' si bili kolac zaštrcnuli
Neg' ča ste stacilu za stol posadili!

No, stacilo se, ki već davno čeka na ovakov pozdrav, odmah pohiti najzad:

Divojke, divojke, vrlo se gizdite,
Toga ne velite, da kruh speč' ne znate . . .

Ovakovimi i sličnimi rugalicami se vojuju kroz cio objed, dokle god jednoj ili drugoj sirani ne izmanjka striljivo ter ostanu, — divojke ili stacilo, — dužičkimi ušesi na bojnomo polju.

Po objedu, to je okolo desete ure, dojde pa najčasniji ali ujedno i najteži hipac za zaručnicu. Onda proštru glavni stol, pri kom sidu mladi hižniki, bijelim obrusom, a k ovomu stupu sada zaručnice

¹ dieveru

najvjernije družice, postavu na njega veliko kićeno stablo rozmarina pak zapjevaju:

Hvaljen Jezuš Kristuš na vijeke, velimo,
Svim svatovim skupa dobar večer željimo.
A naimo pa tebi ljubljena družica,
Ka sidiš za stolom turbnoga lica . . .

U slijedećem one zbogom dadu svojoj družici, sada već mladoj ženi, ter ju pozovu, da se razluči od zelenoga vijenca, koga nosi na glavi na znak svoga pošteno probavljenoga divojačtva.

Opće plakanje, ko ova ganutljiva pjesma i nje nujna melodija uzrokuje pri mladoj ženi i svoj rodbini, prositće namah veselo vikanje i tropanje stacile:

Rodi, Bože, rodi! Nosite dare 'spod košare!
Ki s puta, ki s kuta, ki s nebeske visine!
Rodi, Bože, rodi!

Nato dojdu k stolu, — na poseban poziv, — najprije hižni otac i mater i položu svoj dar na stol. Za njimi po redu i svi drugi svatovi. A svakomu darovatelju se „dobri človik“ zaručuje lipo i poštenjem zahvaljuje: „Hvali naša zaručnica na ovom daru. Bog je neka ne umori, dokle ona ov dar stoput ne nagradi.“ Ili: „Dar će se potrošiti, ali ljubav i milošća nigda ne!“

Kad nije već ni jednoga susjeda ili kumića „s plofa ili s poda“, k stolu, darovanje je svršeno, a onda mora zaručnica da otleše sa svakim pojednim gostom nujni počasni ples. Pak joj znamu divojački vijenac i svežu po žensku rubac. — — —

Štefac je slušao i gledao ovo pjevanje, govorenje i vladanje svadbene družine raskrećenimi očima i sve višim zadivljenjem. I nije mogao, niti je htio više prigovoriti toj misli, da ovo ljudstvo nije kakov raznarodjeni smet, koga su snosili simo, na gradišćansku zemlju kakovi igralački vjetri. Nego on je zaista narod, ki živi na svojem, — premda obradjuje svoju zemlju s drugim skupa, — svojim svojstvenim narodnim životom. A ta život je, iako mućan, ipak dostojan, lip, veličajan . . .

Kad je Štefac pri ovom razmišljanju o hrvatskoj sadašnjosti u Gradišću nagnuo glavu i stavio u šake, najednoč je začutio na ramenu jednu ruku.

— Bud, Štefac, — podrmao ga je stric Martin veselo razigran, — čudiš se, da ča mi Hrvati još svega imamo i znamo. Ali hodi i sjedi ti jednoč i med nas stare!

I Štefac je rado sjeo uz strica Martina.

Pak su zapjevali stari . . .

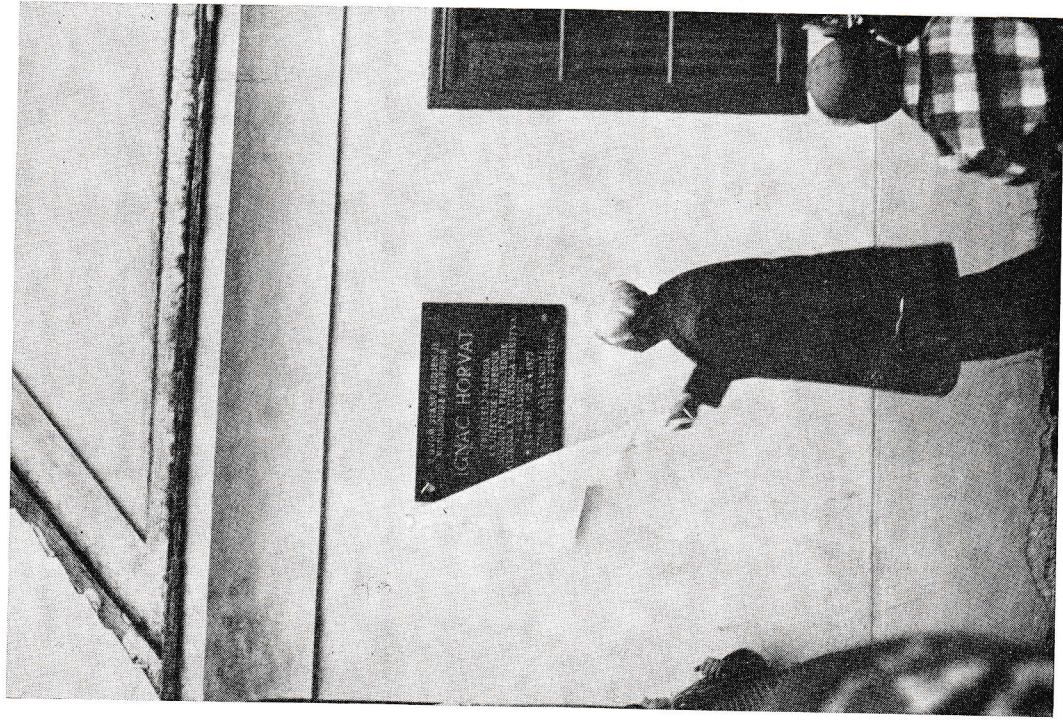
Njihove staro-stariške jačke su zaglušale drhtavim glasom, ali veselo i vedro, jednoč o vinogradskoj gori, gde u protuliću kopaju i ona im u jeseni donša rujno črljeno i bijelo vince, ko razveseli človika vedre i dobre duše. Pak o svetom Ivanu, ki pošalje u svom evandjelju još i apoštole u tanac na hrvatskom piru . . . A onda su zaplakale plačem udovic i sirotic, stugujući za snažnimi hrvatskimi oci i mladimi junaki, ki su se u mnogi boji i bitka borili kroz sto i sto ljet kosom i sabljom, dokle su izvojevali narodu ovu mirnu sadašnjost.

Štefačeva duša je za ovakovom pjesmom žajala! On je, gizdav i samosvistan muž, potribovao od svoga roda, da mu pokaže barem jedan lakat historijskoga hrvatskoga tla, gde se more čvrsto postaviti i raskoračiti, ne kao kakov iskorenjenik ili bigunac na širokom svitu, nego kao potomak jednoga naroda, ki ima iza svoje sadašnjosti i svoj junački sridnji vijek i dični stari vijek.

I njegovo lice se je zasvitilo blaženstvom jedne odluke.

Odlučio je, da će po Vazmu uzeti divojku Ilku za svoju ženu.

I svečevati s njom ovakov pravi hrvatski pir.

Otkrivanje spomenploče na rodnom stanu I. Horvata
(11. nov. 1973)